ΣΠΙΛΟ, ΣΠΥΛΙΟ, ΣΠΗΛΑΙΟΝ, ΠΥΛΑΙΟΝ ΚΑΙ Η ΕΝ ΑΥΤΩι Ι. ΜΟΝΗ

ΥΠΟ ΝΙΚ. Χ. ΚΟΤΖΙΑ

Θέσις. Ὁ ἀπὸ Γρεβενῶν πρὸς Σαμαρίναν ὁδεύων παρὰ τὸν Γρεβενίτικον ποταμόν, παραπόταμον τοῦ Ἁλιάκμονος, συναντᾷ κατὰ τὸ 20ὸν χιλιόμετρον πρὸς δυσμὰς ἕνα τῶν νοτιοανατολικῶν προβούνων τοῦ χιονοσκεποῦς τὸ πλεῖστον τοῦ ἔτους Σμόλικα (ὑψ. 2547) τῆς ὀροσειρᾶς τῆς Πίνδου, ὑψηλὸν καὶ ἀπότομον,

Εἰκ. 1. Ἄποψις τῆς Μονῆς Πυλαίου ἀπὸ ΝΔ.

βαίνοντα ἀπὸ νοτιοανατολικῶν πρὸς τὰ βορειοδυτικὰ γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα «Ζάκα» ἢ «τοῦ Ζάκα». Ζάκα ὀνομάζεται καὶ ὁ κατὰ τοὺς βορειοανατολικοὺς πρόποδας τοῦ βουνοῦ μικρὸς ἐξ ἐντοπίων συνοικισμός, ἐν ᾧ κατὰ τὴν νοτιοανατολικὴν πλευρὰν κεῖται ὅμοιος συνοικισμὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα «Σπίλο» ***(εἰκ. 1)***. Ἀμφότερα τὰ χωρία κείμενα ἐπὶ μικρῶν καὶ ἀποτόμων ὑψιπέδων περιβάλλει ὁ εἰρημένος Γρεβενίτικος φέρων τὸ αὐτὸ πρὸς τοὺς συνοικισμοὺς τοπικὸν ὄνομα καὶ διακρινόμενος ὡς λευκὴ γραμμὴ δεξιὰ τῆς εἰκόνος 1.

Ὄνομα. Τοῦ τε βουνοῦ καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ἀνατολικῶν συνοικισμῶν τὰ ὀνόματα προῆλθον κατὰ τὴν παράδοσιν ἐκ τῶν ἁρματωλῶν ὁπλαρχηγῶν Ζάκα καὶ Σπίλου, οἵτινες διὰ τῶν ἡρωϊκῶν κατορθωμάτων, κατέχοντες τὰς ἑκατέρωθεν τοῦ βουνοῦ δυσπροσίτους στενωποὺς παρεῖχον σπουδαίαν συμβολὴν εἰς τὴν προστασίαν τῶν πληθυσμῶν ὁλοκλήρου τῆς περιφερείας κατὰ τῆς τυραννίας τοῦ κατακτητοῦ. Ἡ αὐτὴ παράδοσις θέλει τὸν Ζάκαν, ὅνπερ καὶ ἡ δημώδης μοῦσα ἀπηθανάτισεν εἰς στίχους[1] ᾀδομένους καὶ νῦν ἔτι ὑπὸ τῶν ὀρεσιβίων τῶν μερῶν ἐκείνων, ἀνδρειότατον καὶ πρεσβύτερον, τὸν δὲ Σπίλον νεώτερον καὶ ἐν τοῖς ὅπλοις διάδοχον ἐκείνου. Ἀμφότεροι δὲ ἤκμασαν κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα. Ἐπειδὴ δὲ ὡς κυριώτερον καὶ μόνιμον κρησφύγετον αὐτῶν ἐχρησίμευε τὸ πράγματι ὀχυρώτατον τοῦτο βουνόν, ζώντων ἢ μετὰ τὸν θάνατον ἢ τὸν φόνον τῶν ὁπλαρχηγῶν, εἴτε διότι κάτοικοι πεδινωτέρων συνοικισμῶν φεύγοντες τὴν δουλείαν ἵδρυσαν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν ὁπλαρχηγῶν τοὺς συνοικισμοὺς τού-

[1] **Παν. Αραβαντινου** «Συλλογὴ δημοτικῶν ᾀσμάτων τῆς Ἠπείρου», Ἀθῆναι 1880, σ. 42 ᾆσμα 48 «Ὁ Ντεληδῆμος»:

Σήκου Δῆμο μου καὶ μὴ βαρυκοιμᾶσαι
μάσε παγανιὰ ὅλου Γρεββενιτούλια
κ' ἔβγα στὸ βουνό, ψιλὰ στὴν Βασιλίτσα
'τὶ ἔχεις πόλεμο μαζὶ μὲ τὸν Βεγιάλα.

Ὁ Ἀραβαντινὸς ἐπεξηγεῖ: Ὁ Ντεληδῆμος διατελέσας ὁπλαρχηγὸς Γρεββενῶν εἶχε πρωτοπαλλήκαρον τὸν Γεώργιον ἢ Γεωγάκην ἢ Γάκην ἢ Ζάκαν, ὅστις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ὁπλαρχηγοῦ τῷ 1780 διέπρεψε κατὰ τὸ πλεῖστον ὡς κλεπτάρχης ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Γρεββενῶν. Ὁ Ζάκας ἐκλιπὼν τὸ 1814 ἀφῆκε διαδόχους τοὺς υἱούς του Ἰωάννην ἢ Γιαννούλαν καὶ τὸν Θεόδωρον Ζάκαν, οἵτινες διὰ τῶν ἀπειλῶν καὶ τῶν ληστρικῶν ἐπιδρομῶν ἠνάγκασαν τὸν τότε διοικητὴν τῆς Ἠπείρου νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν Γιαννούλαν ὡς ὑπομίσθιον ὁδοφύλακα ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Γρεββενῶν καὶ τῇ περιοχῇ Ζαγορίου περὶ τὸ 1824.

Εἰς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ἀνάγεται τὸ ἐν σελίδι 74 ᾆσμα:

Μπῆκαν οἱ κλέφτες στὰ μανδριά, ὁ καπετὰν Γιαννούλας
σκλάβους μᾶς πῆραν τὰ παιδιά, μᾶς πῆραν τὰ κορίτσια
καὶ μᾶς γυρεύει 'ξαγορὰ πολλαῖς σακκούλαις ἄσπρα
γυρεύει γιὰ νὰ τοῦ δοθῇ καὶ τὸ καπετανλίκι
στὸ Γρεββενό, στὸ Μέτσοβο καὶ σ' ὅλα τὰ Ζαγόρια
. . . .
κακὸ μεγάλο πάθαμεν, κακὸ πολὺ θὰ γένῃ
στὸ Γρεββενό, στὸ Μέτσοβο καὶ σ' ὅλα τὰ Ζαγόρια
ἀνίσως καὶ δὲν σιάσωμεν τὸν καπετὰν Γιαννούλαν.

Κατὰ τῶν ἀδελφῶν Ζάκα διαταγῇ τοῦ Ἰμὴν πασσᾶ ἐπετέθη κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1826 αἰφνιδίως ὁ Μουσελίμης Γρεββενῶν Μεχμέταγας βοηθούμενος ὑπὸ τῶν Μακραίων· μετὰ κρατερὰν καὶ ἡρωϊκὴν ἀντίστασιν ὁ μὲν Γιαννούλας ἐφονεύθη, ὁ δὲ Θεόδωρος διασωθεὶς δι' ἡρωικῆς ἐξόδου κατέφυγεν εἰς Ἑλλάδα. Εἰς τούτους ἀναφέρεται τὸ ἐν σ. 79 ᾆσμα «οἱ Ζακαῖοι»:

Πουλὶ ποὺ πᾶς στὰ Γρεββενὰ στὸν Φλογισμένο τόπο
χαιρέτα μου τὴν κλεφτουργιὰ τὸν καπετὰν Γιαννούλα
καὶ πές του προσκυνήματα πολλά' ν ἀπὸ ἐμένα.

Ὁ Θεόδωρος Ζάκας ἐπιστρέψας ἐξ Ἑλλάδος εἰς Γρεββενὰ τὸ 1821 ἀνέλαβε τὴν ἐκδίκησιν κατὰ τῶν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 13:09:38 EEST - 167.114.118.212

τους, εἴτε τιμῆς ἕνεκεν, ἀπέδωκαν εἴς τε τὰ ἄκρα τοῦ βουνοῦ καὶ τοὺς συνοικισμοὺς τὰ ὀνόματα αὐτῶν (πρβ. Χρ. Μ. Ενισλειδου Ἡ Πίνδος καὶ τὰ χωρία της σ. 118 κ.ἑ. Ἀθῆναι 1951).

Τὸ ὄνομα Σπίλος φέρεται καὶ Σπύλος-Σπῆλος καὶ Σπύλιος-Σπίλιος-Σπήλιος (τὸ Σπήλιο, τοῦ Σπήλιου, στὸ Σπήλιο). (Ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο ὁ χάρτης τῆς Ἑλλάδος ἐκδόσεως Ἰω. Δ. Κολλάρου 1920 ἀναγράφει τὸ νοτιοδυτικῶς κείμενον βουνὸν «Λίγγος» ἀτόπως, διότι τοῦτο ἀνήκει εἰς τὴν ὀροσειρὰν «Χάσια» καὶ περιλαμβάνει κατὰ τὰς δυτικὰς κλιτῦς τὸ Μέτσοβον). Ἀρχομένου ὅμως τοῦ 17^{ου} αἰῶνος τὸ ὄνομα τοῦ χωρίου μετεβλήθη εἰς «Σπήλαιον», εἴτε διότι τῶν λογιωτάτων τις ἐνόμισεν, ὅτι τὸ ὄνομα εἶναι παρεφθαρμένος τύπος τῆς λέξεως «Σπήλαιον», εἴτε διότι οἱ μοναχοὶ κτήτορες τῆς ἐνταῦθα Ἱ. Μονῆς, προερχόμενοι ἐξ ἄλλης τινὸς μονῆς ὀνομαζομένης Σπηλαιωτίσσης, ὡς ἡ τῆς Δρυινουπόλεως, περὶ ἧς ὁ τὸ δεύτερον πατριαρχεύσας Ἰωαννίκιος ὁ Β′ ἐξαπέλυσε τὸ 1647 ἰνδ. ει Ἀπριλίου 17 σιγίλλιον (Σαθα Μεσ. Βιβλιοθ. Γ′ 580) ὠνόμασαν καὶ τὴν νέαν μονὴν ὁμοίως, ὡς ἡ κτητορικὴ αὐτῆς ἐπιγραφὴ ἀναφέρει «Σταυροπήγιον τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου Σπηλαιωτίσσης», ἐξ ἧς καὶ τὸ ὄνομα τοῦ χωρίου, εἴτε δι᾽ ἄλλην τινὰ αἰτίαν.

Ἀλλὰ καὶ τὸ τρίτον τοπωνύμιον «Σπήλαιον» νομίζω, ὅτι δὲν εἶναι τὸ πραγματικόν, διότι ἐν ἐπιγραφῇ ἀναγεγραμμένῃ περὶ τὴν βάσιν ἑνὸς ἀργυροῦ συρματείνου σταυροῦ, περὶ οὗ κατωτέρω, ἀναφέρεται: «ΑΦΡΘΗΚΕΚΤȣΗΡΜΝȣΜΔΑΜΝȣ ΕΙΣΤΜΝΘΚΟΤΠΛȣ» ἤτοι «Ἀφιερώθηκε ἐκ τοῦ ἱερομονάχου μακαρίτου Δαμιανοῦ εἰς τὴν μονὴν Θεοτόκου τοῦ Πυλαίου» Ὡσαύτως ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τῆς ἀργυρᾶς ἐπενδύσεως τοῦ ἐντύπου τῆς Μονῆς Εὐαγγελίου, ἐκδόσεως Γλυκέος, Ἑνετίας, ἔτους 1671, ἀναγράφεται μεταξὺ ἄλλων ἀναθηματικῶν ἐπιγραφῶν καὶ ἡ ἑξῆς: ΕΥΒΑΝΓΕΛΙΟΝΙΠΑΡΧΙΤΙϹΚΙΜΗϹΕΟϹΤΗϹΗΠΕΡΑΓΙΑϹΔΕϹΠΗΝΙϹΙΜΟΝ | ΘΕΟΤΟΚΟȣΛΕΓΟΜΕΝΙϹΠΙΛΕΟΝΜΟΝΑΣΤΙΡΙ〉1719〉 | ΕϹΤΑΥΡΟΠΙΓΙΟ ΤΟΥΜΑΚΑΡΙΟΤΑΤΟΥΑΧΡΙΔΩΝ» ἤτοι «Εὐαγγέλιον ὑπάρχει τῆς Κοιμήσεως τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου λεγομένης Πίλεον Μοναστήρι 1719 ἐσταυροπήγιο τοῦ Μακαριωτάτου Ἀχριδῶν». Κατ᾽ ἀμφοτέρας τὰς ἐπιγραφὰς ἡ Ἱ. Μονὴ ἱδρύθη ἐν τῷ χώρῳ, ὅστις ὠνομάζετο -Πίλεον- Πύλαιον, εἶναι δὲ φανερόν, ὅτι ἐκ τῆς γενικῆς πτώσεως «τῆς Μονῆς Πυλαίου», «τῆς λεγομένης Πυλαίου» «τῆς Παναγίας Πυλαίου» ἐδημιουργήθη κατ᾽ ἀφομοίωσιν ἡ ὀνομαστικὴ «Σπύλαιον» καὶ ἐταυτίσθη πρὸς τὸ γνωστότερον ὄνομα «Σπήλαιον» (πρβ. Ἡ ὀζιὰ (ἡ Πάρνης), τὴν ὀζιάν, ἡ Νοζιά· ἡ Πεντέλη, τὴν Πεντέλην, τὴμ Πεντέλην, ἡ Μπεντέλη· τὸν Γίνη (Ἰωάννην)

ἀδελφῶν τοῦ Ἀλεξίου Μακρῆ συντρεξάντων εἰς τὸν θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ του Γιαννούλα. Εἰς τὴν πρᾶξιν ταύτην ἀνάγεται τὸ ἐν σελίδι 84 ᾆσμα «Θεοδ. Ζάκας καὶ Μακραῖοι»:

Στὴν Κρανιὰ μέσ᾽ τὸ φεγγάρι
βγῆκαν οἱ σκυλομακραῖοι
. . . .
Νὰ κι᾽ ὁ Θεόδωρος ὁ Ζάκας
μπαταριὰ τοὺς ῥίχνει ἀπάνου
δεκαπέντε λαβωμένοι
κι᾽ οἱ Μακραῖοι σκοτωμένοι
φέρετ᾽ ἕναν ψωρογρίββα
νὰ τοὺς βάλλουμε σὰν γίδα

Εἰς τοὺς Ζακαίους ἀναφέρονται καὶ δύο ᾄσματα τῆς συλλογῆς **Γ. Χρ. Χασιωτου** Συλλογὴ τῶν κατὰ τὴν Ἤπειρον δημοτικῶν ᾀσμάτων Ἀθῆναι 1866 τὸ α′ ἐν VI 3 σ. 92 ἔχει ὡς ἑξῆς:

Ἡ σύνταξις τῶν κλεφτῶν

Ὁ Μάρτης εἰκοσσάρισε κι᾽ Ἀπρίλης δὲν ἐφάνη
καὶ τὰ κλαργιὰ ἐφούντουσαν κι᾽ ἡ ἄνοιξις δὲν ἦρθε
κι᾽ οἱ κλέφτες κάνουν σύνταξι στῆς Καστανιᾶς τὸν πύργο
στὴν ῥάχη, στὸ κατάραχο μοιράζονται τὰ κόλια
ὁ Τσιάπος ἀχ τὸ Μέτσοβο κι᾽ ὁ Ζάκας ἀχ τὴν Τίστα
κι᾽ ὁ Γεῶργος ἀχ τὰ Γρεββενὰ κι᾽ ὁ Νάστος ἀχ τὰ Χάσια
ὁ Ζιάκας πιάνει στ᾽Ἄγραφα κι᾽ ὁ γυιός του πάν στὸ Βάλτο
τὰ μαῦρα τὰ Τσιαπόπουλα πῆραν τὴν Κατερίνη.

Τὸ β′ ἐν VI 59 σ. 127 ἀναφέρεται εἰς τὴν κατὰ τὸ 1854 συναφθεῖσαν μάχην τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου.

«Ὁ Θ. Ζάκας».

Ἐσεῖς βουνὰ τοῦ Γρεββενοῦ καὶ πεῦκα τοῦ Μετσόβου
λίγο γιὰ χαμπιλώσετε, ἕνα τουφέκι τόπο
γιὰ νὰ φανοῦν τὰ Γρεββενὰ κι᾽ αὐτὸ τὸ Μέγα Σπήληο
πῶς πολεμάει ἡ κλεπτουργιὰ μὲ Τούρκικο ντουφέκι,
πῶς πολεμοῦν οἱ Γέλληνοι Ζάρκοι καὶ στὸ γελέκι·
τρεῖς μέρες κάνουν πόλεμο, τρεῖς μέρες καὶ τρεῖς νύχτες
χωρὶς ψωμί, χωρὶς νερό, χωρὶς κανὲν μεντάτι.
—Βάστα Ζιάκα τὸμ πόλεμο βάστα καὶ τὸ ντουφέκι
—Τὶ νὰ βαστάξω μπρὲ παιδιὰ καὶ τὶ ν᾽ ἀνταγιαντήσω;
Ὁ τζουπχανὲς ἐσώθηκε, μὲ τὶ νὰ πολεμήσω!
ἄιστε παιδιὰ νὰ φύγουμε, στὴν Καλαμπάκα πᾶμε
ἐκεῖ ποὺ ἶν᾽ οἱ ἀρχηγοί, ποῦνε κι᾽ ὁ Χατζηπέτρος
—Καλὴ μέρα σου ἀρχηγὲ — καλῶς τὸ γέρο Ζιάκα
Ζιάκα μ δὲν τόκανες καλά, π᾽ ἄφσες τὸ Μέγα Σπήληο
καὶ τὸ πατάει ἡ Ἀρβανιτιά, τὸ χαίρονται οἱ Τοῦρκοι.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 13:09:38 EEST - 167.114.118.212

τόγ Γίνην, ὁ Γκίνης· τὸν Γάκην, τὸγ Γάκην, ὁ Γκάκης (Γεωργάκη)· τὸν Κοτζιᾶν, τὸγ Κοτζιᾶν, ὁ Γκοτζιᾶς κ.τ.λ. Βλ. Γ. Χατζιδακη Ἀκαδ. Ἀναγν. τόμ. Α΄ σ. 509 καὶ Μεσαιωνικὰ καὶ νέα Ἑλληνικὰ Β΄ 424-425).

Εἰς ταῦτα θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἀντιτείνῃ, ἐὰν στηριζόμενος εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ χαράκτου σκληρὰν κακοποίησιν τῆς ὀρθογραφίας τῆς δευτέρας ἰδίᾳ ἐπιγραφῆς ἰσχυρίζετο, ὅτι, ὡς οὗτος παρασυρθεὶς ἐκ τῆς λέξεως «ἐσταυρωμένος», ἀκουσίως ἐχάραξε τὴν λέξιν «ἐσταυροπίγιο», οὕτω καὶ μετὰ τὴν λέξιν «λεγομένης» ἀκουσίως παρέλειψε νὰ ἐπαναλάβῃ τὸ ἀρχικὸν Σ τῆς ἑπομένης λέξεως «ΠΙΛΕΟΝ». Ἡ παρατήρησις δὲ αὕτη θὰ

Εἰκ. 2. Ἄποψις τοῦ Πυλαίου ἀπὸ νότου. Ἄνωθεν τῆς κώμης τὰ ἐρείπια τοῦ Ἰουστινιανείου τείχους.

ἦτο ἰσχυρά, ἂν δὲν προσέκρουεν εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἐπιγραφὴν χαραχθεῖσαν ὑπὸ ἄλλου βεβαίως τεχνίτου, ὅστις ἐν πλήρει συνειδήσει ἀνέγραψε τὴν λέξιν ΤΠΛȣ = τοῦ Πυλαίου, ἄλλως θὰ ἐχάρασσε ΤϹΠΛȣ = τοῦ Σπηλαίου. Τὸ δὲ ἐκ τῆς ἀφομοιώσεως προκῦψαν νέον ὄνομα Σπήλαιον, ἅτε εὐληπτότερον, γνωστότερον καὶ σαφέστερον, καίτοι οὐδαμοῦ τῆς περιοχῆς ὑπάρχει σπήλαιόν τι μικρὸν ἢ μέγα, καὶ ἀποδιδόμενον εἰς πολλοὺς ναοὺς καὶ φορητὰς εἰκόνας τῆς Θεοτόκου συνηθέστατα κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας (πρβ. Σπηλαιώτισσα, Χρυσοσπηλαιώτισσα, Μεγαλοσπηλαιώτισσα κ.τ.λ.) ἐπεκράτησεν. Οὐδόλως δὲ ἀπίθανον οἱ κτήτορες τῆς Μονῆς, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, νὰ εἶχον προγενεστέρως μονάσει εἰς ἑτέραν μονὴν φέρουσαν τὸ ὄνομα Σπηλαιώτισσα, ἐξ ἧς ὠνόμασαν καὶ τὴν νέαν ὁμοίως· διὸ παραλλήλως φέρονται ἀμφότερα τὰ ὀνόματα «Πυλαιώτισσα καὶ Σπηλαιώτισσα».

Ἐπειδὴ ἡ ἐκεῖ λατρευομένη εἰκὼν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου θεωρεῖται ἐκ τῶν πλέον θαυματουργῶν καθ᾿ ὅλην τὴν δυτικὴν Μακεδονίαν καὶ συρρέουσι κατ᾿ Αὔγουστον ἰδίᾳ, εἰς τὸν ναὸν πλεῖστοι ἐκ διαφορωτάτων πάσχοντες νοσημάτων, ἵνα τύχωσι τῆς θείᾳ χάριτι ἰάσεως οἱ κάτοικοι τοῦ Πυλαίου πιστεύοντες, ὅτι ἡ ἐν τῇ Ἱ. Μονῇ λατρευτικὴ εἰκὼν τοῦ χωρίου των ἔχει πολλὴν σχέσιν ἢ εἶναι ἰσότιμος πρὸς τὴν ἐν Πελοποννήσῳ ἱστορικὴν Μονὴν τοῦ Μ. Σπηλαίου ἀνέγραψαν καὶ προσπαθοῦσιν ἤδη νὰ ἐπιβάλωσι εἴς τε τὴν μονὴν καὶ τὸ χωρίον τὸ ὄνομα «Μέγα Σπήλαιον. Οὕτως ἐδημιουργήθη σφοδρὰ πολυωνυμία περὶ τὸν αὐτὸν τόπον Σπίλος, Σπίλιος. Σπήλιος Σπήλαιον, Μέγα Σπήλαιον ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ καὶ ἁπλοῦ Πύλαιον [1].

Ὅτι τὸ πραγματικὸν ὄνομα βουνοῦ, κώμης καὶ Μονῆς εἶναι «Πύλαιον» βεβαιοῦται ἐκ τῆς ὑπερκειμένης ὀχυρώσεως, ἀποτελουμένης ἐκ περιβόλου ἐκτισμένου δι᾿ ἰσχυρῶν τειχῶν πλάτους 2·4 μ. ὑψουμένων ἐπὶ τοῦ χείλους τῶν πρὸ αὐτοῦ βαθειῶν χαραδρῶν ἢ ἐνισχυμένου διὰ τεχνητῶν κρημνῶν ***(εἰκ. 2-5)***. Ἡ εἰς τοῦτον εἴσοδος κεῖται κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν πλευράν, σῴζεται δὲ μέχρι σήμερον εἰς ὕψος ὑπὲρ τὰ 2 μέτρα ἡ βορεία παραστὰς τοῦ πυλῶνος, διακρινομένη ἐν τῇ ***εἰκόνι 4*** ἀριστερά, πρὸ τῆς χαράδρας καὶ παρὰ τὸν ἀπότομον βράχον, παρὰ τὸν ὁποῖον καὶ ἡ εἰς τὸν πυλῶνα ἄγουσα ὁδός. Ἡ αὐτὴ παραστὰς διακρίνεται ἐν τῇ ***εἰκόνι 5***, ἔνθα σημειοῦται καὶ ἡ ὀπή, εἰς ἣν εἰσήρχετο ὁ ἀσφαλιστικὸς μάνδαλος τῆς βορείας φρουριακῆς πύλης. Ὁ ἐν τῇ ***εἰκόνι 2*** διακρινόμενος περίβολος ἐχρησίμευεν ἀσφαλῶς ὡς τὸ τελευταῖον καταφύγιον τῶν ἀμυνομένων, ἦτο δηλ. ἡ ἀκρόπολις μεγαλυτέρου φρουριακοῦ συγκροτήματος περιλαμβάνοντος ὁλόκληρον τὸν νῦν κατῳκημένον χῶρον μετὰ τοῦ μικροῦ πέριξ ὑψιπέδου μέχρι τοῦ χείλους τῆς μεγάλης κατωφερείας, ἐφ᾿ οὗ ὑψοῦτο ὁ ἐξωτερικὸς περίβολος. Οὗτος δὲ καταρρεύσας σὺν τῇ

[1] Ἡ αὐτὴ πολυωνυμία παρατηρεῖται καὶ εἰς τὴν παρὰ τὴν Βόλβην ἀκρόπολιν τῆς Ἀρχαίας Ἀρεθούσης ὀνομαζομένην σήμερον Ρεντίνα (μεσαιων. Ρενθίνη) ἢ Κάστρο, Καρακόλι, Μοναστήρι, Διμυτόκα, Διδυμότειχον, Βίγλα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 13:09:38 EEST - 167.114.118.212

παρόδῳ τοῦ χρόνου καὶ ἕνεκα τοῦ ψαθυροῦ ἐδάφους ἐσχημάτισε διὰ τῶν θεμελίων του τὸ ὑψίπεδον τὸ διακρινόμενον ἐν τῇ εἰκόνι 1, ἐν ᾗ καὶ ἡ ἀπὸ ΝΔ ἄποψις τῆς Μονῆς. Τοιαῦτα ὑψίπεδα ἐκ τῶν αὐτῶν λόγων σχηματισθέντα σῴζονται καὶ ἀλλαχοῦ ὡς ἐν Βεροίᾳ καὶ Ἐδέσσῃ. Τὸν ἐξωτερικὸν περίβολον ἐνίσχυεν ἡ φυσικὴ τάφρος τοῦ Γρεβενίτικου ποταμοῦ, ὅστις ῥέων κατὰ τὴν βάσιν τῶν ἡμικυκλικῶν ἢ ἐλλειψοειδῶν λίαν κατωφερῶν προπόδων τοῦ βουνοῦ περιβάλλει

Εἰκ. 3. Ἐρείπια τοῦ τείχους τοῦ Πυλαίου παρὰ τὴν θέσιν «Τσιτσιλιᾶνος».

τοῦτον σχεδὸν ἡμικυκλικῶς ἀπὸ ΒΔ πρὸς ΝΑ καὶ ἐκεῖθεν πρὸς ΝΔ.

Ἡ εἰς τὰ καλύτερον διατηρούμενα μέρη τῶν τειχῶν τούτων παρατηρουμένη τειχοδομία ἔχει ἐκτελεσθῆ κατὰ τὸ Ἰουστιάνειον σύστημα ἤτοι τὸ διὰ παρεμβολῆς 4-5 παραλλήλων σειρῶν ἐξ ὀπτοπλίνθων κατὰ ἰσοϋψεῖς ἀποστάσεις τῆς κοινῆς ἀργολιθοδομίας. Τὸ σύστημα ὅμως τοῦτο γενικευθὲν καὶ χρησιμοποιηθὲν καὶ κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους μικρὰν θὰ παρεῖχε συμβολὴν πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ κτίσεως τοῦ φρουρίου τούτου, ἂν μὴ ἀνέφερεν αὐτὸ ὀνομαστὶ ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν φρουρίων ὁ ἱστορικὸς Προκοπιος ἐν τῷ περὶ Κτισμάτων (Δ. 4.25) ἔργῳ αὐτοῦ γράφων «.... ἀνενεώθη δὲ τάδε... Ἄπις, Πήλεον, Κώμη Πακούε, Σκυδρέων πόλις... Εὐρώπη». Ἀλλὰ καὶ τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Προκοπίου παρέχει ἀρκετὰς δυσκολίας. Ὁ συγγραφεὺς δηλ. ἀναγράφων ἐν τῷ καταλόγῳ τὰ τοπωνύμια τῶν ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἀνεγερθέντων φρουρίων, δὲν ὁρίζει ἀκριβέστερον

Εἰκ. 4. Τὰ ἐρείπια τῆς «Πόρτας» τοῦ φρουρίου τοῦ Πυλαίου. Ἄποψις ἀπὸ ΝΔ.

τὰς χώρας ἢ τὰς ἐπαρχίας, ἐν αἷς τὰ φρούρια ταῦτα ἔχουσιν ἱδρυθῆ, ἐκτὸς δὲ τούτου τὰ πλεῖστα εἰλημμένα ἐκ τῆς Λατινικῆς ἢ ὄντα Λατινικὰ τοπωνύμια ἐκ κακῆς ἢ ἀστόχου μεταφορᾶς αὐτῶν εἰς τὴν ἑλληνικὴν παραμένουσιν ἀσαφῆ καὶ

Εἰκ. 5. Ἡ βορεία παραστὰς τοῦ πυλῶνος τοῦ φρουρίου τοῦ Πυλαίου, ἐν ᾗ διακρίνεται ἡ ὀπὴ τοῦ ἀσφαλιστικοῦ μανδάλου.

δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ταυτισθῶσιν. Οὕτως ὁ Προκόπιος τοποθετῶν τὴν «Σκυδρέων πόλιν» καὶ τὴν «Πούψαλον», αἵτινες νομίζω, ὅτι δὲν εἶναι ἄλλαι ἢ ἡ Σκύδρα καὶ ἡ Ἄψαλος τῆς κεντρικῆς Μακεδονίας, εἰς τὴν Ἤπειρον τὴν νέαν, καθιστᾷ ἀμφίβολον, ἂν πρόκειται περὶ ἄλλων συνωνύμων πόλεων ἢ τοπωνυμίων κειμένων ἐν τῇ Ἠπείρῳ τῇ νέᾳ ἢ περὶ τῶν τῆς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 13:09:38 EEST - 167.114.118.212

Μακεδονίας. Τὸ αὐτὸ ποιεῖ καὶ περὶ τοῦ φρουρίου «Εὐρώπη», ἣν τοποθετεῖ εἰς τὴν παλαιὰν Ἤπειρον, ἐν ᾧ ἡ αὐτὴ πόλις «Εὐρώπη», νῦν Εὔρωπος, κειμένη ἐν Μακεδονίᾳ φέρει ἐπίσης ἀκρόπολιν ὠχυρωμένην. Ἑπομένως δὲν εἶναι εὐδιάκριτον, ἂν πρόκειται περὶ δύο διαφόρων, ἀλλὰ συνωνύμων πόλεων ἐν διαφόροις ἐπαρχίαις κειμένων ἢ περὶ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς πόλεως ἐσφαλμένως ἀλλαχοῦ ἀναγραφομένης. Τὸ αὐτὸ λεκτέον καὶ διὰ τὸ ἡμέτερον Πήλεον - Πίλεον - Πύλαιον, ὅπερ ὁ Προκόπιος καταλέγει ἐν τοῖς ἐν Ἠπείρῳ νέᾳ ἀνανεωθεῖσι φρουρίοις, ἐν ᾧ κεῖται ἐν τῇ δυτικωτάτῃ Μακεδονίᾳ καί, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν προβούνων τῆς Πίνδου. Ἡ δυσκολία αὕτη νομίζω, ὅτι αἴρεται, ἂν δεχθῶμεν, ὅτι ἡ βορεία ὀροσειρὰ τῆς Πίνδου κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὑπήγετο διοικητικῶς εἰς τὴν Ἤπειρον. Δὲν ἦτο ἄλλως τε δυνατὸν ὁ μέγας οὗτος βασιλεὺς νὰ παρίδῃ τὴν φύσει ὀχυρὰν καὶ στρατηγικωτάτην θέσιν, τὴν δεσπόζουσαν τῆς μοναδικῆς ἐκ Μακεδονίας πρὸς Ἤπειρον ἢ ἀντιθέτως ὁδοῦ ἄνο χύρωτον, ἀφ᾽ οὗ αὕτη ἀποτελεῖ τὴν πραγματικὴν Πύλην, δι᾽ ἧς ἐπικοινωνοῦσιν αἱ δύο ἐπαρχίαι, εἰς ὃ καὶ ὀφείλει ἀσφαλῶς τὸ ἑαυτῆς ὄνομα, ἀλλὰ τοὐναντίον ἐνισχύσας ταύτην διὰ φρουρίου κατέστησε « πύργοισι ἐρυμνοτάτην ».

Τὸ ἡμέτερον τοπωνύμιον δὲν πρέπει ὡσαύτως νὰ συγχέεται ὡς δῆθεν παρεφθαρμένος τύπος, μὲ τὸ ὄνομα Πήλιον, πόλιν τῆς Δασσαρατίδος (πιθανῶς νῦν Πλιάσαν), Δημιτσα Μακεδονία 9 ΙΙ σ. 605 καὶ κυρίως 636 ἑξ., εἰς ἣν πρὸ τῆς εἰς Ἀσίαν ἐκστρατείας ἐξεστράτευσεν ὁ Μ. Ἀλέξανδρος «Ἀλέξανδρος δὲ παρὰ τὸν Ἐριγῶνα ποταμὸν πορευόμενος εἰς Πήλιον πόλιν ἐστέλλετο» (Αρριαν. Ἀναβ. 1-5), διότι ἡ πόλις αὕτη διετήρησεν ἔκτοτε μέχρι σήμερον ἀμετάβλητον τὸ ἑαυτῆς ὄνομα, ὁ δὲ Προκόπιος θὰ ἐγνώριζε τὴν πόλιν ταύτην καὶ τὴν ὀρθὴν γραφὴν τοῦ ὀνόματος ἅτε γνωρίζων καλῶς καὶ τὸ τοῦ ὄρους τῆς Θεσσαλίας, ὅπερ ἀναγράφει δὶς ἐν Δ΄ 3-6 «τὸ ὄρος τὸ Πήλιον», «ἐξ ὄρους τοῦ Πηλίου»· ἑπομένως ὁ Προκόπιος δὲν ἀνέγραψε τὸ τοπωνύμιον παρηλλαγμένον, ἀλλ᾽ ἐδήλωσε τὸ ὄνομα, ὅπερ προὐτίθετο νὰ καταστήσῃ γνωστὸν « τὸ Πύλεον », ὅπερ νομίζω, ὅτι οὐδὲν ἄλλο φύσει καὶ θέσει εἶναι ἢ τὸ ἡμέτερον Πήλεον-Πύλαιον.

Κατὰ ταῦτα ἡ μοναδικὴ καὶ δύσβατος στενωπὸς ἡ ἐκ τῆς δυτικωτάτης Μακεδονίας πρὸς τὴν Ἤπειρον ἄγουσα, ὀχυρωθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἔλαβε τὸ ὄνομα Πήλεον-Πύλαιον. Τὸ ὄνομα τοῦτο ἴσως ἔφερε καὶ πρὸ τῆς ὀχυρώσεως, διετήρησε δὲ αὐτὸ ἀσφαλῶς μέχρι τῶν χρόνων τῆς ἁλώσεως. Ἐπειδὴ δὲ ἔκτοτε τὸ μὲν φρούριον δὲν ἐχρησιμοποιήθη ὑπὸ τοῦ κατακτητοῦ, οἱ δὲ πεδινοὶ συνοικισμοὶ οὐδεμίαν παρεῖχον ἀσφάλειαν εἰς τοὺς κατοίκους, ἠναγκάσθησαν οὗτοι νὰ ἀποσυρθῶσιν ἐκ τῶν χθαμαλωτέρων καὶ περισσότερον εὐπροσβλήτων μερῶν καὶ νὰ ζητήσωσιν ἀσφαλέστερον καταφύγιον ὑπὸ τὸ ἠρειπωμένον καὶ δυσπρόσιτον κάστρον (εἰκ. 1). Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἀρχικὸν ὄνομα Πήλεον - Πύλαιον εἶχεν ἤδη ἀποβῆ ἀκατανόητον, ταυτίσαντες αὐτὸ πρὸς τὸ παραπλήσιον ὄνομα τοῦ ἥρωος τῆς παραδόσεως μετέβαλον εἰς « Σπίλος - Σπύλος - Σπῆλος ἢ Σπήλιος - Σπύλιος - Σπίλιος » καὶ διὰ τοὺς ἀνωτέρω ἐκτεθέντας λόγους μετέτρεψαν εἰς «Σπήλαιον», ὅπερ εἶναι σήμερον καὶ τὸ ἐπίσημον ὄνομα τοῦ συνοικισμοῦ καὶ τοῦ βουνοῦ ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ « Πύλαιον».

Ἡ Ἱ. Μονὴ τοῦ Πυλαίου. Αὕτη ἀνεγερθεῖσα μεταξὺ τῆς ΒΑ εἰσόδου καὶ τοῦ συνοικισμοῦ καὶ ἐπὶ ὀρθογωνίου ἐλαφρῶς πρὸς νότον ἀποκλίνοντος χώρου παρουσιάζει ὄψιν τετραγώνου περιβόλου, οὗτινος τὴν μὲν βορείαν καὶ δυτικὴν πλευρὰν καταλαμβάνουσι διάφορα κτίρια, ἐν οἷς τὸ ἡγουμενεῖον, τὰ κελλία τῶν μοναχῶν, οἱ ξενῶνες καὶ αἱ ἀποθῆκαι· κάτω καὶ κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν κεῖται ἡ ἡμιυπόγειος κρύπτη τῶν κειμηλίων, ἐν τῇ νοτίᾳ πλευρᾷ ὑπάρχουσιν ἥττονος σημασίας κτίρια, τὴν δὲ ἀνατολικὴν κλείει ἁπλοῦς μανδρότοιχος.

Εἰς τὸ μέσον τοῦ περιβόλου τούτου ἀνηγέρθη τὸ καθολικὸν τῆς Μονῆς. Γενικὴν ἄποψιν ταύτης δεικνύει ἡ εἰκὼν 1. Ἡ Μονὴ εἶναι Σταυροπηγιακὴ ἀνήκουσά ποτε διοικητικῶς εἰς τὴν Ἀρχιεπισκοπὴν Ἀχριδῶν καὶ καθηγιάσθη ἐπ᾽ ὀνόματι τῆς Πανυπεράγνου Δεσποίνης Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας. Τὸν δὲ χρόνον τῆς ἀνεγέρσεως καὶ ἀνιστορίσεως τῆς Μονῆς γνωρίζομεν ἀκριβῶς ἐκ τῶν ἐν τῷ καθολικῷ ἀναγεγραμμένων ἐπιγραφῶν, ὧν αἱ δύο κτητορικαί, αἱ δὲ λοιπαὶ πέντε ἀνάγονται εἰς τὴν ἀνιστόρησιν. Ἡ μία τῶν κτητορικῶν κειμένη εἰς τὴν ἐξωτερικὴν πλευρὰν τοῦ νοτίου κλίτους

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 13:09:38 EEST - 167.114.118.212

ἔχει ἐν μεταγραφῇ οὕτως: «I.X N.K. Σταυροπήγιον Πατριαρχικὸν ἁγιασθὲν ἐπ᾽ ὀνόματι τῆς Πανυπεράγνου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας ἐν τῇ θεοσώστω καὶ πολυσεβάστω ἐπαρχία Γρεβενῶν ἐν τῷ ἰδίω θελήματι τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Κλήμεντος Α´ Ἰουστινιανῆς Ἀχριδῶν καὶ ἐκ θελήματος τοῦ κατὰ τόπου ἀρχιερατεύοντος κυρίου κὺρ Γαβριὴλ ἐκ χωρίου Μηλιᾶς Μετσόβου ἐπὶ βασιλέως Σουλτὰν Μουρὰτ ΖΡΜΑ ἀπὸ κτίσεως ΑΧΛΓ ἀπὸ Χριστοῦ. Κτίτορες Δημητρίου ἱερέως, Παχωμίου ἀπὸ ἱερομονάχου, Γαλακτίου ἱερομονάχου..... Παρθενίου τῶν Μοναχῶν, Δημητρίου ἱερέως.... Μαΐου ΚΗ». Ἡ δὲ ἑτέρα ὡς ἑξῆς: Σταυροπήγιον Πατριαρχικὸν ἁγιασθὲν ἐπ᾽ ὀνόματι τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου Σπηλαιωτίσσης ἐν τῷ ἰδίῳ θελήματι παρὰ κυρίου κὺρ Μελετίου Μακαριωτάτου Ἀχριδῶν Πατριάρχου ΑΧΛΓ».Ὁ συνήθης τύπος τῶν κτιτορικῶν ἐπιγραφῶν εἶναι «ἀνηγέρθη ἐκ βάθρων καὶ ἀνεκαινίσθη, ἀνηγέρθη ἐκ θεμελίων, ἀνηγέρθη ἐκ βάθρων θεμέλιον καὶ ἀνοικοδομήθη, κ.τ.τ.», ἀντὶ τούτων ἀμφότεραι αἱ ἐπιγραφαὶ ἡμῶν ἄρχονται διὰ τοῦ «Σταυροπήγιον ἁγιασθὲν» καὶ θὰ ἠδύνατό τις νὰ ὑποθέση, ὅτι τὸ καθολικὸν εἶχεν ἀνεγερθῆ παλαιότερον καὶ καθηγιάθη ὡς Σταυροπήγιον τὸ 1633, ἂν μὴ εἰς τὴν ἐξωτερικὴν πλευρὰν τοῦ νοτίου χώρου ἦτο ἀναγεγραμμένον διὰ κεράμων τὸ αὐτὸ ἔτος.

Εἰκ. 6. Ἁψὶς καὶ κόγχαι τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ Καθολικοῦ τῆς Ἱ. Μονῆς τοῦ Πυλαίου.

Κατὰ τὴν πρώτην ἐπιγραφὴν τὸ σταυροπήγιον καθηγιάσθη ἐπὶ βασιλείας Σουλτὰν Μουράτ. Ὁ Μουρὰτ δὲ οὗτος δέκατος ἕβδομος ἐν τῇ σειρᾷ τῶν Σουλτάνων γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα Μουρὰτ Δ´ ἐβασίλευσε δέκα ἑπτὰ ἔτη 1623 - 1640 (βλ. Α. Βαπορίδου Βιογραφικὴ ἱστορία τῶν Σουλτάνων τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας τομ. Β´ σ. 55-65. Κων/πολις 1885).

Αἱ ἐπιγραφαὶ ὅμως παρέχουσι πράγματα εἰς τὰ ἀναφερόμενα ὀνόματα τῶν ἀρχιερέων. Ὁ κατὰ τόπους δηλ. ἀρχιερατεύων Γαβριὴλ καταγόμενος ἐκ χωρίου Μηλιᾶς Μετσόβου εἶναι προφανῶς ὁ ἀρχιεπίσκοπος Γρεβενῶν. Ὑπὸ τὸ ὄνομα ὅμως τοῦτο ὁ μὲν Ἀμασείας Ἄνθιμος ἐν τῷ χρονολογικῷ καταλόγῳ τῶν πάλαι ποτὲ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 13:09:38 EEST - 167.114.118.212

Ἀρχιεπισκόπων Α΄ Ἰουστινιανῆς Ἀχριδῶν (Εκκλησιαστικη Αληθεια ἔτος Θ΄ 1888-89 σ. 158 κἑ. Κων/πολις) ἀναγράφει τὸν Γαβριὴλ ὡς 54ον Ἀρχιεπίσκοπον Ἀχριδῶν 1585-1594. Ὁ δὲ Gelzer (Der Patrarchat von Achrida, σ. 26, Leipzig 1902) τὸν αὐτὸν ὡς 42ον κατὰ σειρὰν τὸ 1551, ἀκολουθῶν τὸν Golumbinski, νομίζει ὅμως, ὅτι εἶναι κατὰ σειρὰν νεώτερος. Ὁ ἱεράρχης οὗτος εἶναι ὁ κατὰ Murawieff (Verhältnis Russlands zum Osten II σ. 167. St. Petersburg 1858) μεταβὰς τὸ 1586 εἰς Ρωσσίαν δι' ἐπαιτείαν, καὶ κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἐπισκεφθεὶς τὸν Στέφανον Μπατόρυ, ἔλαβεν ὑποσχετικὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Σίξτον τὸν Ε΄. Ἕτερον ἀναφέρει τὸ 1593, ἀλλ' ὑποθέτει, ὅτι εἶναι ὁ αὐτὸς τῷ 42ῳ. Ὅθεν οἱ ὑπὸ τοῦ Gelzer τὸ 1551, 1586 καὶ 1593 ἀναφερόμενοι εἶναι ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον τοῦ Γαβριὴλ 42ου κατὰ σειρὰν Ἀρχιεπισκόπου Ἀχριδῶν καὶ ὁ αὐτός, ὃν ὁ Ἀμασείας Ἄνθιμος ὀνομάζει 54ον. Ἕτερος ὁμώνυμος τῷ ἡμετέρῳ εἶναι ὁ ὑπὸ τοῦ Gelzer ὡς 57ος ἀναφερόμενος, ὅσπερ κατὰ Jireček (Geschichte der Bulgaren σ. 465) ἐν ἔτει 1654 μετὰ τῶν Βοεβοδῶν τῆς Βλαχίας, τοῦ Πατριάρχου Κ/πόλεως Παρθενίου, τοῦ Μητροπολίτου Τυρνόβου Κυρίλλου καὶ ἄλλων ἐπισήμων ἀπέστειλε τὸν Πάρτσεβιτς πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Φερδινάνδον τὸν ΙΙΙ, ἵνα ζητήσῃ τὴν ἀπὸ τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ ἀπελευθέρωσιν τῶν χριστιανῶν. Ὁ ἡμέτερος ὅμως Γαβριὴλ ὢν Ἀρχιεπίσκοπος Γρεβενῶν «κατὰ τόπου ἀρχιερατεύων» καὶ οὐχὶ Ἀχριδῶν παραμένει ἄγνωστος καὶ χρονολογικῶς μεταξὺ τοῦ πρεσβυτέρου καὶ τοῦ νεωτέρου Γαβριήλ. Δέον λοιπὸν νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ὁ 42ος ἢ κατὰ τὸν Ἀμασείας 54ος Γαβριὴλ ὢν μακροβιώτατος (1551-1633) καὶ παραιτηθεὶς ἢ καθαιρεθεὶς τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχριδῶν ἀνῆλθε κατὰ τὰ ἔσχατα τοῦ βίου του εἰς τὸν θρόνον τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Γρεβενῶν καὶ συνετέλεσε διὰ τὴν ἀνέγερσιν τῆς μονῆς, πρᾶγμα λίαν ἀπίθανον ἢ ὅτι ὁ ἡμέτερος Γαβριὴλ καὶ ὁ διευθύνων βραδύτερον τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Ἀχριδῶν εἶναι ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον, ἤτοι ὅτι ὁ κατὰ τὸ 1593 ἀρχιεπίσκοπος Γρεβενῶν Γαβριὴλ ἀνῆλθε βραδύτερον (1654) εἰς τὸν θρόνον τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχριδῶν ὡς 57ος ἀρχιεπίσκοπος, ὅπερ φυσικώτερον καὶ πιθανώτερον.

Ἐν ταῖς αὐταῖς ἐπιγραφαῖς ἀναφέρονται κατὰ τὸ ἔτος 1633 δύο συγχρόνως ἀρχιεπίσκοποι Ἀχριδῶν ὁ «Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Κλήμης Α΄ Ἰουστινιανῆς Ἀχριδῶν» καὶ ὁ «κὺρ Μελέτιος Μακαριώτατος Ἀχριδῶν Πατριάρχης». Καὶ ὁ μὲν Κλήμης ἄγνωστος ἄλλοθεν ἀναφαίνεται τὸ πρῶτον ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐπιγραφῇ. Ἡ δὲ συνύπαρξις δύο κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος Ἀρχιεπισκόπων ἐν τῇ αὐτῇ Μητροπόλει δὲν εἶναι παράδοξος, διότι τὸ αὐτὸ παρατηρεῖται καὶ κατὰ τὸ 1676 μεταξὺ τῶν Πατριαρχῶν Κων/πόλεως Παρθενίου τοῦ Δ΄, πατριαρχοῦντος τὸ πέμπτον καὶ Διονυσίου τοῦ Δ΄. Ἀλλ' ὁ μὲν πρῶτος ἀναφέρεται τὸ 1676 ἰνδ. ιδ Μαΐου 20, ὁ δὲ δεύτερος τὸ 1676 ἰνδ. ιε κατ' Αὔγουστον, ἑπομένως ὁ δεύτερος διεδέχθη κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἐν τῇ πατριαρχίᾳ τὸν πρῶτον (βλ. Σαθα Μεσ. Βιβλ. τ. Γ΄ σ. 602). Ὅθεν φαίνεται, ὅτι τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ ἐν τῇ ἀρχιεπισκοπῇ Ἀχριδῶν, τὸν ἄλλοθεν δηλ. ἄγνωστον Κλήμεντα διεδέχθη κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 1633 ὁ Μελέτιος διαρκούσης τῆς ἀνοικοδομήσεως. Ἀξιοπαρατήρητος εἶναι ἡ παρ' ἑκατέρῳ τῶν Ἀρχιεπισκόπων χρῆσις διαφόρου τίτλου «Ἀρχιεπίσκοπος — Πατριάρχης». Περὶ τούτου καὶ τῆς δικαιοδοσίας τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχριδῶν ὁ μὲν Ἀμασείας (ὡς ἀν. σ. 158) ἀναφέρει, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς Α΄ τὸ 535 τὴν προτέραν ἐκκλησιαστικὴν παροικίαν, ἐπισκοπὴν Λυχνιδοῦ τιτλοφορουμένην, ἀνηγόρευσεν ἀρχιεπισκοπὴν ὑπὸ τὸν τίτλον «Α΄ Ἰουστινιανῆς Ἀχριδῶν», ἐπεφύλαξεν ὅμως διὰ τῆς ΡΛΑ΄ νεαρᾶς ἐκείνης νομοθεσίας τὴν ἐπὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου κανονικὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Πατριάρχου Κων/πόλεως καὶ ὅτι τὸ 1767 αἰτήσει κλήρου καὶ λαοῦ σύμπαντος τοῦ κλίματος ἐκείνου τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχριδῶν Α΄ Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Βουλγαρίας ὑπετάγησαν προσαρτηθεῖσαι πᾶσαι αἱ ἐκκλησιαστικαὶ ἐκεῖναι μητροπόλεις, ἑπτὰ τὸν ἀριθμόν, καὶ αἱ ἐπισκοπαί, δέκα τὸν ἀριθμόν, εἰς τὴν κανονικὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Πατριάρχου Κων/πόλεως ἐπὶ Πατριαρχίας Σαμουὴλ Χαντζερῆ. Ὁ δὲ Gelzer (ἔ.ἀ. σ. 176 κἑ.) ἀναφέρει, ὅτι ὁ τίτλος τῆς ἀρχιεπισκοπῆς εἶναι «ἐλέῳ θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Α΄ Ἰουστινιανῆς Ἀχριδῶν καὶ πάσης Βουλγαρίας», ὑπερμεσοῦντος ὅμως τοῦ 17ου αἰ. ἀντὶ τοῦ «Ἀρχιεπίσκοπος» προστίθεται ὁ ὑπερήφανος τίτλος «Πατριάρχης», ὅστις ὅμως τίτλος εἶναι

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 13:09:38 EEST - 167.114.118.212

ὀνομαστικὸς καὶ ὅτι μόνον τὸν τίτλον «Πατριάρχης» ἐχρησιμοποίησεν ὁ Γερμανὸς αχπη μηνὸς Μαΐου η «.... ἠθέλησε κἀμὲ τὸν ἀνάξιον τοῦ ἀναβιβάσαι εἰς τὸν ἁγιώτατον καὶ ἀποστολικὸν θρόνον τῆς α΄ Ἰουστινιανῆς Ἀχριδῶν καὶ πάσης Βουλγαρίας Πατριάρχην.... ἰθύνειν.... καὶ τὴν θεόθεν λαχοῦσάν μοι Πατριαρχίαν». Ἐκ τῆς ἡμετέρας ὅμως ἐπιγραφῆς δηλοῦται, ὅτι τὸν τίτλον τοῦτον «Πατριάρχης» ἐχρησιμοποίησεν ἥμισυ αἰῶνα ἐνωρίτερον τοῦ Γερμανοῦ ὁ ἡμέτερος Μελέτιος.

Ὁ δὲ Μελέτιος οὗτος κρυπτοκαθολικὸς κατὰ τὸν Allatius (Consensione σ. 1092) ἀναγραφόμενος ὑπὸ τοῦ Gelzer (αὐτ. σ. 27) ὡς 54ος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀχριδῶν ἐξελέγη κατὰ Σάθαν (αὐτ. σ. 566, 568) ἐπὶ τῆς τρίτης πατριαρχίας Κυρίλλου Α΄ τοῦ Λουκάρεως τὴν 23 Ἰουνίου 1628 ἰνδ. ια, Μητροπολίτης Σοφίας ἀντὶ τοῦ καθαιρεθέντος Ἱερεμίου, ἀλλὰ καὶ οὗτος κατηγορηθεὶς ἐπὶ πορνείᾳ καὶ καθαιρεθεὶς κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1631 ἰνδ. ιε ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ Ἰγνατίου. Ὁ αὐτὸς Ἀρχιεπίσκοπος ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Ἀμασίας ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν Ἀρχιεπισκόπων Ἀχριδῶν τὸ 1634 ὡς 61ος κατὰ σειράν. Φαίνεται δέ, ὅτι ὁ Μελέτιος, τυχὼν πρότερον συγγνώμης, ἐξελέγη τὸ 1633 ὡς ἀρχιεπίσκοπος Ἀχριδῶν ἀντὶ τοῦ ἐκλιπόντος Κλήμεντος, διὸ ἐχρησιμοποίησεν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἐπιδεικτικῶς τὸν πομπώδη τίτλον «Πατριάρχης». Κατὰ τὸν Gelzer ἀκολουθοῦντα τὸν Murawieff (αὐτ. II σ. 167) ὁ Μελέτιος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Θεοφάνους (1644) ἐπεζήτησε τὸν Θρόνον τῆς Κων/πόλεως, ἕνεκα ὅμως τῶν ῥαδιουργιῶν του (Instriguen) κατὰ διαταγὴν τοῦ Μ. Βεζύρου ἐδολοφονήθη. Ἐν τούτοις πατριαρχεύοντος τὸ δεύτερον Παϊσίου τοῦ Α΄ ὑπάρχει κατὰ Μάρτιον 1651 ἰνδ. δ ὑπόμνημα τοῦ Σοφίας Μελετίου, ἕτερον δὲ ὑπόμνημα τοῦ κλίματος Ἀχριδῶν τὸ 1676 διὰ τὸν αὐτὸν πρῴην Σοφίας Μελέτιον, ὅστις κατὰ Gelzer (αὐτ. σ. 116) ἐκλέγεται τῇ 24 Ὀκτωβρίου 1676 ἰνδ. ιε ὑπὸ τῆς Πατριαρχικῆς Συνόδου Κων/πόλεως συνελθούσης ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ ἐν Φαναρίῳ Ἁγίου Γεωργίου ὡς Ἀρχιεπίσκοπος Ἀχριδῶν. Ὁ Gelzer (αὐτ. σ. 45) προσθέτει, ὅτι ὁ Μελέτιος ἀφιέρωσεν εἰς τὴν Ἀρχιεπισκοπὴν κώδικα γνωστὸν ὑπὸ τὸν τίτλον «κώδηξ τοῦ ἐν Ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Κλήμεντος ἀρχιεπισκόπου Ἀχριδῶν». Ἡ ἀφιέρωσις ἔχει οὕτως: «† Ἀφιερώθη ὁ παρὼν κώδηξ τῇ ἡμετέρᾳ ἀρχιεπισκοπῇ Α΄ Ἰουστινιανῆς Ἀχριδῶν καὶ πάσης Βουλγαρίας εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἐπικρατείας ἡμῶν καὶ ἔκθεσιν τῶν ὑπομνηματισθησομένων τῆς ἀρχιεπισκοπῆς πράξεων καὶ ὑποθέσεων· ὅθεν ὁ ἀποξενῶσαι τοῦτον βουληθείς, ὅστις καὶ ἂν εἶνε φθόνῳ καὶ κακίᾳ κινούμενος εἶναι τῷ αἰωνίῳ ἀναθέματι ὑπόδικος».

«Ἐν σωτηρίῳ ἔτει αχοζ, μηνὸς Μαΐου α΄ ἰνδικτιῶνος ιε, Μελέτιος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ ἀρχιεπίσκοπος τῆς α΄ Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Βουλγαρίας». Παρατηρητέον, ὅτι ὁ Μελέτιος οὗτος χρησιμοποιεῖ τὸν μετριόφρονα τίτλον «ἀρχιεπίσκοπος», ἐν ᾧ ὁ τοῦ 1633 ὀνομάζεται «πατριάρχης». Τούτων οὕτως ἐχόντων ἔχομεν πρὸ ἡμῶν δύο Ἀρχιεπισκόπους Ἀχριδῶν ὑπὸ τὸ αὐτὸ ὄνομα Μελέτιος καὶ τὸν αὐτὸν 17ον αἰ. Ὁ εἷς τούτων εἶναι ὁ τὸ 1628 ὡς Σοφίας τὸ 1631 καθαιρεθεὶς ἐπὶ πορνείᾳ, τὸ 1633 ἐκλεγεὶς ὡς Ἀρχιεπίσκοπος Ἀχριδῶν, χρησιμοποιήσας πρῶτος τὸν τίτλον «Πατριάρχης» καὶ τὸ 1644 δολοφονηθείς, ὁ δὲ ἕτερος εἶναι ὁ ἐκλεγεὶς τὸ 1651 ὡς Σοφίας καὶ τὸ 1676 χειροτονηθεὶς Ἀχριδῶν ὑπὸ τὸν συνήθη τίτλον «Ἀρχιεπίσκοπος Ἀχριδῶν». Τὸ νὰ δεχθῇ τις, ὅτι ὁ Πατριάρχης Μελέτιος τοῦ 1633 καὶ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Μελέτιος τοῦ 1676 εἶναι τὸ αὐτὸ πρόσωπον ἀποβαίνει ἀκατανόητον καὶ ἀπαράδεκτον ἕνεκα τῆς κατὰ τὸ 1644 ἐπισυμβάσης δολοφονίας τοῦ πρώτου.

Προσθέτω ἐνταῦθα, ὅτι ἐν τῇ ἡμετέρᾳ μονῇ συνῆλθον τῇ προστάξει καὶ ἐγκρίσει τοῦ Μακαριωτάτου Ἀχριδῶν Παρθενίου οἱ διὰ τὴν πλήρωσιν τῆς χηρευούσης Μητροπόλεως Πελαγονίας ὁρισθέντες τρεῖς Ἀρχιεπίσκοποι τὸ 1679. Τὸ ὑπόμνημα τῆς ἐκλογῆς, ὅπερ δημοσιεύει ὁ Gezler (αὐτ. σ. 46), ἔχει οὕτως: «† Τῆς α΄ Ἰουστινιανῆς Ἀχριδῶν καὶ πάσης Βουλγαρίας Παρθένιος. † Τῆς ἁγιωτάτης Μητροπόλεως Πελαγονίας ἄνευ προστάτου ἐναπομεινάσης διά τε τοῦ ἐν αὐτῇ προεδρεύοντος πρῴην Ἀχριδῶν κυρίου Γρηγορίου οἰκειοθελῶς παραιτησαμένου, ἡμεῖς οὖν οἱ ἐν τῇ ἁγιωτάτῃ ἀρχιεπισκοπῇ ταύτῃ Ἀχρίδος καὶ πάσης Βουλγαρίας διατελοῦντες ἀρχιερεῖς συνελθόντες καὶ τῇ προστάξει καὶ τῇ ἐγκρίσει τοῦ μακαριωτάτου ἡμῶν δεσπότου κυρίου κυρίου Παρθενίου ἔνδον τοῦ ναοῦ τῆς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 13:09:38 EEST - 167.114.118.212

Ὑπεραγίας Θεοτόκου εἰσελθόντες τῆς λεγομένης Σπηλαίου ἐν Γρεβενᾷ καὶ ψήφους κανονικὰς ποιήσαντες, τὸ τὶς ἄρα εἶναι ὁ ἄξιος εἰς τὸ προστατεύειν καὶ ποιμένειν τὰ ἐκεῖσε λογικὰ πρόβατα τοῦ κ. ἡ. Ἰ. Χριστοῦ, πρῶτον μὲν ἐθέμεθα τὸν θεοφιλέστατον ἐπίσκοπον Διβρῶν κύριον Μητροφάνην, ἔπειτα τὸν πανιερώτατον Σισανίου κύριον Λεόντιον καὶ τρίτον ἐξελέξαμεν

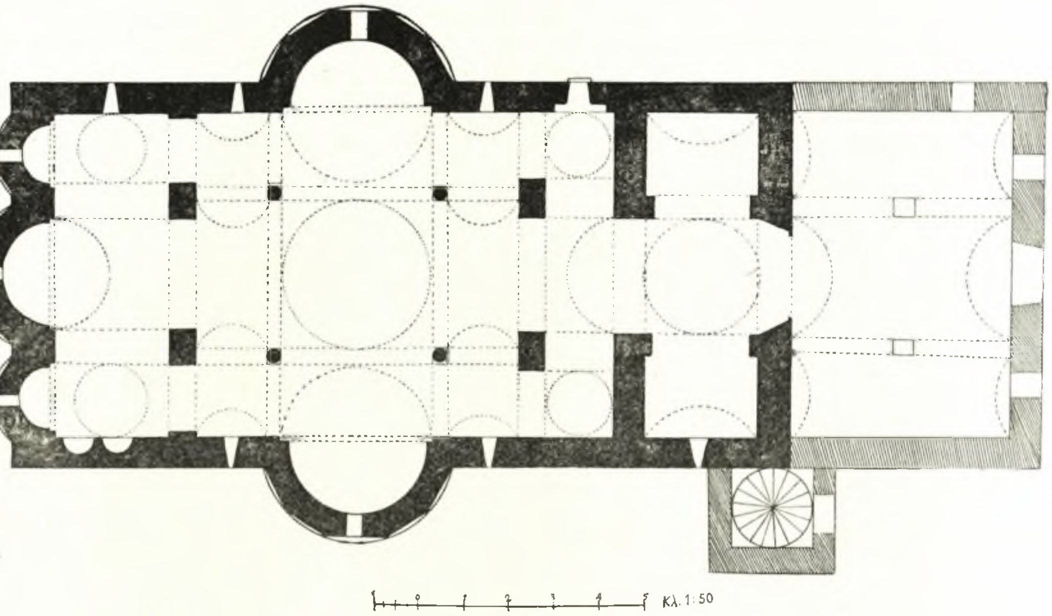

Εἰκ. 7. Κάτοψις τοῦ καθολικοῦ τῆς Ἱ. Μονῆς Σπηλαίου.

τὸν ὁσιώτατον ἐν ἱερομονάχοις κύριον Γερμανόν, ἐξ ὧν ὁ πρῶτος τῶν ἄλλων εὑρέθη βέλτιστος καὶ ἄξιος τοῦ ποιμένειν τὴν ἄνωθεν διαληφθεῖσαν ἁγίαν Μητρόπολιν. Ὅθεν καὶ διὰ τὸ ἀσφαλὲς ἐγράφη τὸ παρὸν ὑπόμνημα καὶ κατεστρώθη ἐν τῷ παρόντι θείῳ κώδηκι τῆς ἁγιωτάτης ἐκκλησίας Ἀχρίδος εἰς μνήμην ἀΐδιον τῶν μεταγενεστέρων. Ἐν ἔτει σωτηρίῳ αχοθ, μηνὸς Ὀκτωβρίου ιε

† ὁ πρώην Ἀχριδῶν Γρηγόριος
Σισανίου Λεόντιος
Καστορίας Διονύσιος. —

Ἀρχιτεκτονική. Τὸ Καθολικὸν τῆς ἡμετέρας Μονῆς εἶναι ὁ συνήθης ἁγιορειτικὸς τύπος ἐκκλησίας ἐχούσης τὴν ἀψῖδα εἰς τὸ μέσον τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς μετὰ κογχῶν κατὰ τὸ διακονικὸν καὶ τὴν πρόθεσιν καὶ δύο κατὰ τὰς ἑκατέρωθεν μακρὰς πλευρὰς χορῶν ***(εἰκ. 7)***. Ὁ τύπος οὗτος ἵσταται μεταξὺ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μορφῶν τῶν καθολικῶν τῶν ἐν Μετεώροις Μονῶν τῆς Μεταμορφώσεως καὶ τοῦ Βαρλαὰμ καὶ ἀποτελεῖ διὰ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν διαφορῶν παραλλαγήν τινα, ἧς συνέχεια ἡ τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγ. Στεφάνου (πρβ. Γ. Α. Σωτηριου Βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Θεσσαλίας κατὰ τὸν ΙΓ′ καὶ ΙΔ′ αἰ. καὶ ἐν Επετ. Ετ. Βυζ. Σπουδων τ. Θ′ σ. 381 κἑ. εἰκ. 13, 16 καὶ 19, φρονῶ δὲ ὅτι ὁ τεχνίτης τοῦ ἡμετέρου καθολικοῦ ἔχει ὑποστῇ ἀρκετὴν ἐπίδρασιν ἐκ τῶν καθολικῶν τῶν Μετεώρων, ἅτινα μόλις ὀκτάωρον ἐντεῦθεν ἀπέχουσιν. Εἰς τὸ μέσον τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς πεντάπλευρος ἀψὶς φέρει ἄνω καὶ κάτω δύο σειρὰς τυφλῶν τόξων μετὰ διπλῶν πλαισίων ***(εἰκ. 6)*** καὶ δίλοβον παράθυρον κατὰ τὸ μέσον τῆς κάτω σειρᾶς τῶν τόξων· ὁμοίας κατασκευῆς εἶναι καὶ αἱ ἑκατέρωθεν τρίπλευροι κόγχαι· ἑκατέρα τούτων φέρει εἰς τὸ μέσον ἐπίσης τῆς κατωτέρας σειρᾶς τῶν τυφλῶν τόξων ταπεινὸν παράθυρον. Τῆς αὐτῆς κατασκευῆς εἶναι καὶ οἱ ἑκατέρωθεν χοροί. Κόγχαι καὶ χοροὶ ἑδραζόμενοι ἐπὶ ἡμικυκλικῶν ἐλαφρῶς προεχόντων τοίχων ***(εἰκ. 6-8)*** εἶναι κατεσκευασμένοι δι' ἰσοϋψῶν λίθων καὶ μιᾶς σειρᾶς ὀπτοπλίνθων, ἀμφοτέρων διατεταγμένων εἰς παραλλήλους γραμμὰς συνεχεῖς καὶ μὴ διακοπτομένας διὰ παρεμβολῆς καθέτων ὀπτοπλίν-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 13:09:38 EEST - 167.114.118.212

θων ὡς ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῶν Ἀθηνῶν Ἁγ. Θεοδώρων, Καπνικαρέας, Νικοδήμου, Ὄμορφης Ἐκκλησιᾶς, Δαφνίου κ.λ.π. ἢ διὰ κεραμεικῶν διακοσμήσεων (πρβ. ΑΝΔΡ. ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΥ Εὑρετήριον τῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος τεῦχ. Β′ εἰκ. 55, 56, 61, 73, 79. Ἀθῆναι 1929 καὶ

Εἰς τὸ μέσον τῆς στέγης τῆς ἐκκλησίας ὑψοῦται ὁ πολυγωνικός, μᾶλλον ταπεινὸς τροῦλλος ἐπιμελῶς ἐκτισμένος διὰ τετραγώνων πλινθοπεριβλήτων λίθων· ἑκάστη τούτου πλευρὰ φέρει τυφλὸν τόξον μετὰ διπλοῦ ἄνω πλαισίου στηριζομένου εἰς τὸν κιονίσκον ἑκάστης γωνίας· εἰς

Εἰκ. 8. Κόγχαι καὶ χορὸς τῆς νοτίας πλευρᾶς καθολικοῦ τῆς Ἱ. Μονῆς τοῦ Πυλαίου.

ΑΝ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ αὐτ. τεῦχ. Γ′ εἰκ. 172, 293, 294. Ἀθῆναι 1933. Τοῦ αὐτοῦ Βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Καστορίας Ἀθῆναι 1939. DIEHL Manuel d'art Byzantin σ. 724 κέ. εἰκ. 365, 366). Ἡ λοιπὴ τοιχοδομία ἀποτελεῖται ἐκ κοινῆς ἀργολιθοδομίας.

Ἀντί παραθύρων εἰς τὰς μακρὰς πλευρὰς φέρει στενὰ ἐπιμήκη ἀνοίγματα μετὰ πλαισίων εὐρυνόμενα ἐσωτερικῶς ὡς αἱ τυφεκῆθραι (εἰκ. 8, 9).

Ἡ μετάβασις ἀπὸ τῶν τοίχων εἰς τὴν στέγην ἐπίσης ἁπλῆ. Ἡ κεράμωσις ἐγένετο διὰ πλακῶν ἐκ σχισθολίθου λόγῳ τῶν ἰσχυρῶν ἀνέμων *(εἰκ. 9)*.

δὲ τὸ μέσον τοῦ τυμπάνου τῶν τυφλῶν τόξων στεναὶ θυρίδες ἐναλλὰξ (εἰκ. 8-9). Ὅμοιος τροῦλλος κατά τι ταπεινότερος ὑψοῦται ὄπισθεν τῆς ἐγκαρσίας στέγης τοῦ νάρθηκος ἢ λητῆς ὁμοίας κατασκευῆς, πλὴν ἄνευ χρήσεως ὀπτοπλίνθων (εἰκ. 9).

Εἰς τὸ μέσον τῆς δυτικῆς πλευρᾶς σημειοῦται ἔξωθεν καὶ ἄνωθεν τῆς εἰσόδου ἀετωμάτιον, ὅπερ καλύπτεται ὑπὸ τῆς στέγης τῆς νεωτέρας πρὸς δυσμὰς προσθήκης τοῦ ἐξωνάρθηκος (εἰκ. 9).

Διὰ τῆς μεικτῆς τοιχοδομίας ὁ τεχνίτης ἐπέτυχε νὰ ἐξάρῃ τὰ κύρια σημεῖα τῆς ἐκκλησίας, κόγχας καὶ χορούς, καὶ χαρακτηρίσας τὸν τροῦλλον ὡς τὸ κυριώτατον μέρος, ἐποίκιλλεν αὐτὸν διὰ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 13:09:38 EEST - 167.114.118.212

πλουσίας χρήσεως ὀπτοπλίνθων. Ρομβοειδῆ τινα ἄνωθεν τοῦ διλόβου τῆς ἀψῖδος παραθύρου σχήματα καὶ ὁ κάτωθεν τοῦ ἀετοῦ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς σταυρὸς ἀποτελοῦσι τὴν μόνην κεραμεικὴν διακόσμησιν. Ἡ δὲ χρησιμοποίησις τῶν ποικίλων ἐν τῷ αὐτῷ κτιρίῳ οἰκοκαὶ ἐγκαρσίων καμαρῶν φέρει κατὰ τὰς τέσσαρας γωνίας ἡμισφαιρικὰς στέγας, ὡς ἐν τοῖς συγχρόνοις καθολικοῖς τῶν ἀττικῶν Μονῶν Ἀσωμάτων Πετράκη, Καρέα, Ἀστερίου (βλ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ Εὑρετήρ. εἰκ. 158, 208, 223) ἐν Kilisée τζαμὶ Κωνσταντινουπόλεως (DIEHL ἔ.ἀ.

Εἰκ. 9. Τὸ καθολικὸν τῆς Ἰ. Μονῆς τοῦ Πυλαίου ἀπὸ τῆς ΝΔ πλευρᾶς.

δομικῶν τρόπων φρονῶ, ὅτι ἐκφράζει μὲν τὴν προσπάθειαν τοῦ τεχνίτου πρὸς μίμησιν τοιχοδομίας παλαιοτέρων μνημείων, δεικνύει ὅμως ἐν ταὐτῷ καὶ τὴν τάσιν τῆς μεταβάσεως ἀπὸ τῆς συνθέτου τοιχοδομίας εἰς τὴν ἁπλῆν ἀργολιθοδομίαν, ἥτις μετ' ὀλίγον ἐπικρατεῖ καὶ γενικεύεται.

Ἐν δὲ τῷ ἐσωτερικῷ δύο ἰσχυροὶ τετράγωνοι πεσσοὶ πρὸς ἀνατολὰς καὶ δύο ὅμοιοι πρὸς δυσμὰς μετὰ τῶν τεσσάρων κιόνων, ἐφ' ὧν στηρίζεται ὁ τροῦλλος, ὑποβαστάζουσι τὸ ὅλον συγκρότημα τῆς στέγης καὶ παρέχουσι τὴν μορφὴν βασιλικῆς μετὰ τρούλλου καὶ χορῶν (εἰκ. 7). Ἡ δὲ στέγη σχηματιζομένη δι' ὁριζοντίων εἰκ. 194) κλπ. ἐν ᾧ ἐν τῷ νεωτέρῳ καθολικῷ τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγ. Στεφάνου τῶν Μετεώρων τὰ μὲν πρὸς ἀνατολὰς ἡμισφαίρια διανοιγέντα μετεσχηματίσθησαν εἰς στενοὺς ῥαδινοὺς τρουλλίσκους, παραλείπονται δὲ τὰ κατὰ τὰς γωνίας τῆς δυτικῆς πλευρᾶς (πρβ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ ἔ.ἀ. εἰκ. 18 καὶ 19). Ὁ δὲ νάρθηξ διὰ τῶν δύο ἑκατέρωθεν ἀμφοτέρων τῶν θυρῶν ἰσχυρῶς προεχουσῶν δίκην πεσσῶν παραστάδων, ἐφ' ὧν ἑδράζεται ὁ τροῦλλος, σχηματίζει εἰς τὸ μέσον εὐρύχωρον οἱονεὶ διάδρομον, ἀπὸ τῆς ἐξωτερικῆς θύρας πρὸς τὴν ἐκκλησίαν μετὰ δύο ἑκατέρωθεν σχεδὸν τριγώνων διαμερισμάτων.

Ὁ κυρίως ναὸς χωρίζεται ἀπὸ τῆς ἀψῖδος,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 13:09:38 EEST - 167.114.118.212

τῆς προθέσεως καὶ τοῦ διακονικοῦ διὰ ξυλογλύπτου τέμπλου λαμπρᾶς τέχνης μετὰ βημοθύρων θαυμασίας διακοσμήσεως.

Ζωγραφική. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ καθολικοῦ εἶναι κατάγραφον: Αἱ τοιχογραφίαι ὅμως καλυπτόμεναι ὑπὸ τοῦ ῥύπου τῶν καπνῶν εἶναι δυσδιάκριτοι. Ἐπειδὴ δὲ τὸ φῶς καὶ ἐν πλήρει μεσημβρίᾳ εἶναι ἀμυδρόν, ἔλειπον δὲ καὶ τὰ τεχνικὰ μέσα, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ληφθῶσιν ἀπεικονίσεις. Τὴν ἔλλειψιν ταύτην ἀναπληροῦσιν αἱ ἐπὶ τῶν δίκην ἀντερεισμάτων τετραγώνων ξυλίνων δοκῶν τῶν μεταξὺ τῶν κιόνων καὶ τῶν πεσσῶν χρώματι ἀναγεγραμμέναι ἐπιγραφαὶ δηλωτικαὶ τοῦ τρόπου καὶ τοῦ χρόνου τῆς ἀνιστορήσεως ἔχουσαι οὕτως: «Ἀνιστορήθη ἡ θεία τρούλα καὶ οἱ δύο χοροὶ ἕως τὴς κολῶνες καὶ ὑπάρχει ξόδος τοῦ μακαρίτου κὺρ Παχωμίου ἱερομονάχου καὶ πρώην καθηγουμένου καὶ κτίτορος ΑΧΜ».

Ἑτέρα: «Ἀνιστορήθη τὸ θεῖον καὶ ἱερὸν θυσιαστήριον δι' ἐξόδων τοῦ Πανοσιωτάτου ἐν Ἱερομονάχοις [κὺρ Γαλακτίου] ἔτος ΖΡΜΘ. ἀπὸ Χριστοῦ ΑΧΜΑ καὶ ἐτελειώθη ἐν μηνὶ Σεπτεμβρίῳ ΚΣΤ».

Τρίτη: «Διὰ συνδρομῆς καὶ κόπων Γαλακτίου Ἱερομονάχου καὶ Καθηγουμένου. Χεὶρ Νικολάου Ζωγράφου καὶ Ἰωάννου».

Τετάρτη: «Ὦ Θεοτόκε Παρθένε χαῖρε κεχαριτωμένη Μαρία ὁ κύριος μετὰ Σοῦ. Εὐλογημένη σὺ ἐν γυναιξὶ καὶ εὐλογημένος ὁ καρπὸς τῆς κοιλίας σου Πάναγνε. Διὰ συνδρομῆς τοῦ Πανοσιωτάτου καθηγουμένου Χριστοφόρου Ἱερομονάχου ἐκ χωρίου Κοσματέους. Ἱστορήθη ἀπὸ τοὺς χοροὺς καὶ κάτωθεν ἴσως τὴν θύραν. Ἐτελειώθη μηνὶ Αὐγούστο ῑ ΖΡΞΣΤ».

Πέμπτη: «Ἀνιστορήθη ὁ θεῖος καὶ πάνσεπτος οὗτος ναὸς τῆς Πανυπερευλογημένης ἐνδόξου δεσπίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας διὰ συνδρομῆς, κόπου καὶ ἐξόδου τοῦ Πονοσιωτάτου καθηγουμένου Χριστοφόρου Ἱερομονάχου ἐπ' ἔτους ͵ΖΡΞΣΤ' καὶ ἀπὸ Χριστοῦ ͵ΑΧΝΗ' καὶ ἐτελειώθη ἐν μηνὶ Αὐγούστω εἰς τὰς ῑ. Διὰ χειρὸς κάμοῦ τοϋ ἁμαρτωλοῦ Μηχάλη Ζωγράφου ἐκ χώρας......ας καὶ Ἠλία Ζωγράφου ἐκ χώρας Βουρβουτσικοῦ».

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐπιγραφῶν ἡ πρώτη, δευτέρα καὶ τετάρτη εἶναι ἀναθηματικαὶ τῶν διὰ τὴν ἀνιστόρησιν δαπανησάντων καθηγουμένων Παχωμίου, Γαλακτίου καὶ Χριστοφόρου, ἱερομονάχων. Τὴν δευτέραν συνεπλήρωσα διὰ τοῦ «κὺρ Γαλακτίου», διότι οὗτος εἶναι ὁ ἕτερος τῶν ἱερομονάχων μεταξὺ τῶν κτιτόρων καὶ φαίνεται, ὅτι διεδέχθη ἐν τῇ ἡγουμενείᾳ τὸν Παχώμιον· ἄλλως τε ὁ αὐτὸς ἀναφέρεται καὶ ὑπὸ τῶν ἱστορησάντων μέρος τοῦ Καθολικοῦ ζωγράφων, Νικολάου καὶ Ἰωάννου. Ἡ δὲ τρίτη καὶ ἡ πέμπτη ἀνεγράφησαν ὑπὸ τῶν ζωγράφων τοῦ δευτέρου καὶ τοῦ τρίτου τμήματος τῆς ἀνιστορήσεως. Ἐκ τοῦ λεκτικοῦ ὅμως τῆς πρώτης ἐπιγραφῆς φαίνεται, ὅτι ἐκτὸς τῶν ἀναφερομένων ζωγράφων εἰργάσθησαν καὶ ἄλλοι ζωγράφοι, ἄγνωστον πόσοι, διὰ τὴν ἀνιστόρησιν τῆς τρούλας καὶ τῶν χορῶν.

Κατὰ ταῦτα τὸ μὲν Καθολικὸν ἀνηγέρθη τὸ 1633 ἡ δὲ ἡ ἀνιστόρησις ἤρξατο τὸ 1640 ἤτοι μετὰ ἑπταετίαν διὰ χρημάτων, ὅπερ κατέλιπεν «ὑπάρχει ξόδος» ὁ πρώην καθηγούμενος καὶ κτίτωρ Παχώμιος, ὅστις εἶχεν ἤδη ἀποθάνει. Τὴν ἀνιστόρησιν ἐξηκολούθησε μετὰ ἓν ἔτος ἤτοι τὸ 1641 ὁ διάδοχος τοῦ Παχωμίου Γαλάκτιος διὰ τῶν ζωγράφων Νικολάου καὶ Ἰωάννου ἐργασθέντων μέχρι τῆς 25 Σεπτεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους καὶ ἀνιστορησάντων τὸ θυσιαστήριον. Ὁ δὲ καθηγούμενος καὶ ἱερομόναχος Χριστόφορος ἐκ Κοσματέων τῶν Γρεβενῶν ἐδαπάνησε τὸ 1658 διὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς ἀνιστορήσεως τοῦ ὑπολοίπου τοῦ Καθολικοῦ χρησιμοποιήσας τοὺς ζωγράφους Μιχάλην καὶ Ἠλίαν, οἵτινες ἐτελείωσαν τὸ ἔργον τὴν 10 Αὐγούστου 1648.

Ἡ δὲ τεχνοτροπία, ἣν ἀκολουθοῦσιν οἱ ζωγράφοι οὗτοι, ἐξ ὅσων ἠδυνήθην νὰ παρατηρήσω, εἶναι ἡ γνωστὴ Μακεδονική.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΚΕΙΜΗΛΙΩΝ ΤΗΣ Ι. ΜΟΝΗΣ ΠΥΛΑΙΟΥ

Ἐν τῇ ὑπογείῳ τέλος κρύπτη τῆς Μονῆς ἐφυλάσσοντο τὰ κάτωθι κειμήλια[1] ἤτοι:

1) Σταυρὸς συρματένιος πεποικιλμένος διὰ πολυτίμων λίθων· ἐν τῷ κέντρῳ ἐντὸς τετραγωνιδίων Βάπτισις-Σταύρωσις, οἱ τέσσαρες Εὐαγγελισταὶ καὶ ἕτεραι τέσσαρες δυσδιάκριτοι πα-

[1] Πάντα τὰ κειμήλια μετηνέχθησαν ἀργότερον ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ τῆς Ἰ. Μονῆς Ζάμπουρντας χάριν ἀσφαλείας. Μετὰ ταῦτα ἡ μὲν Μονὴ διελύθη, τὰ δὲ κτήρια ὑπέστησαν ζημίας ἐκ τῶν πολεμικῶν γεγονότων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 13:09:38 EEST - 167.114.118.212

ραστάσεις. Ἡ λαβὴ ἀπεσπασμένη στηρίζεται διὰ συνδετικοῦ σύρματος. Περὶ τὴν στρογγύλην βάσιν ἡ ἐπιγραφὴ «ΑΦΡΘΗΚΕΚΤȣΗΡΜΝȣΜΔΑΜΝȣ-ΕΙΣΤΜΝΘΚΟΤΠΛȣ» ἤτοι Ἀφιερώθηκε ἐκ τοῦ ἱερομονάχου μακαρίτου Δαμιανοῦ εἰς τὴν Μονὴν Θεοτόκου τοῦ Πυλαίου· ὕψ. 0,27 μ.

2) Ὅμοιος ἀργυροῦς ἐπικεχρυσωμένος μετὰ εἴκοσιν ἑνὸς πολυτίμων λίθων ἐγκλείων ἐντὸς τετραγωνιδίων τὰς ξυλογλύπτους παραστάσεις τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν, Βαπτίσεως, ἑτέρωθεν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν, Σταυρώσεως. Ἡ λαβὴ ἐφθαρμένη καὶ ἐπιδιωρθωμένη· ἐπ᾽ αὐτῆς ἡ ἐπιγραφὴ «Τίμιος καὶ ζ(ωοποιὸς) σταβρός..... ΡΦϹΓΟΡΑΤ3ΗϹ(;)». Στερεῖται βάσεως· ὕψ. 0,23 μ.

3) Ὅμοιος ἀργυροῦς, ἐπικεχρυσωμένος ἐν μέρει, συρματέινος καὶ ἐσμαλτωμένος· ἄνω δύο τρουλλίσκοι στηριζόμενοι ἐπὶ τῶν ὁριζοντίων κεραιῶν, κάτωθεν δύο δράκοντες ὑποβαστάζοντες τρουλλίσκους. Ἐντὸς τετραγωνιδίων λεπτοτάτης τέχνης ξυλόγλυπτοι παραστάσεις Πεντηκοστῆς, Ἐγέρσεως Λαζάρου, Σταυρώσεως, Ἀναλήψεως — εἰς τὰς ὁριζοντίους κεραίας Κοιμήσεως τῆς ΘΚ., Βαϊοφόρου — ἑτέρωθεν ἡ τῆς εἰς Ἅδου καθόδου, Μεταμορφώσεως, Γεννήσεως, Εὐαγγελισμοῦ — ἐπὶ τῶν κεραιῶν αἱ τῆς Βαπτίσεως καὶ Ὑπαπαντῆς — πλαγίως οἱ τέσσαρες Εὐαγγελισταὶ καὶ τέσσαρες ἄλλαι δυσδιάκριτοι παραστάσεις. Κοσμεῖται διὰ δύο μεγάλων μαργαριτῶν δακνομένων ὑπὸ τῶν δρακόντων, πέντε μικροτέρων ἐν τοῖς σταυροῖς τῶν ἄνω τρουλλίσκων καὶ τριάκοντα καὶ ἑνὸς ἑτέρων λίθων διαφόρων χρωμάτων. Ἐλλείπουσι πέντε λίθοι. Ἡ ἀπεσπασμένη λαβὴ ἔχει συναρμολογηθῆ προχείρως. Φέρει κινητὴν μεταλλίνην διεμβολὴν μετὰ τριῶν λίθων καὶ ἑνὸς ἐφθαρμένου. Στερεῖται βάσεως· ὕψ. 0,215 μ.

4) Σταυρὸς ἀργυροῦς ἐπικεχρυσωμένος, διαλελυμένος, συγκρατεῖται διὰ προχείρων μέσων. Αἱ ξυλόγλυπτοι παραστάσεις ἐλλείπουσι. Φέρει τέσσαρα κοράλια· ὕψ. 0,18 μ.

5) Ὅμοιος ἀργυροῦς, ἁπλοῦς· ἐν τετραγωνιδίοις ἕνδεκα παραστάσεις λίαν ἐφθαρμέναι· διακρίνονται ἀμυδρῶς οἱ τέσσαρες Εὐαγγελισταὶ καὶ ἡ Σταύρωσις. Περὶ τὴν βάσιν ἡ ἐπιγραφή: «Παπααυξέντιος αρχιμα: 1885 οκτομρίου 2»· ὕψ. 0,195 μ.

6) Λειψανοθήκη ἀργυρᾶ (ὕψ. 0,185, πλ. 0,21, μῆκ. 0,21 μ.) στηρίζεται ἐπὶ τεσσάρων στρογγύλων ποδῶν οἱονεὶ κομβίων. Ἐπὶ τῶν πλευρῶν αἱ παραστάσεις Ἅγιος Γεώργιος ἔφιππος, Ἅγ. Μηνᾶς πεζός, Ἅγ. Δημήτριος ἔφιππος. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ καλύμματος τέσσαρα Χερουβεὶμ καὶ συμπλέγματα κλάδων ῥυθμοῦ Ἀναγεννήσεως. Ἐσωτερικῶς κάλυμμα συρματέινον λαμπρᾶς λεπτοτάτης τέχνης ὅμοιον στέμματι· ὕψ. 0,14, διαμ. 0,18 μ. Ἐπὶ τῆς προσθίας πλευρᾶς μηνίσκος πεποικιλμένος δι᾽ ἓξ πολυτίμων λίθων, ὧν δύο ἐλλείπουσι καὶ εἷς λίαν ἐφθαρμένος· ἐπὶ τῆς κορυφῆς ῥόδαξ πολύφυλλος, ἐπίχρυσος, φέρων εἰς τὸ μέσον μεγαλύτερον λίθον ὑπάρχοντα· περὶ τὸν ῥόδακα τέσσαρες σφενδόναι μικροτέρων λίθων ἐλλειπόντων· περὶ τὴν βάσιν πλαίσια συρματέινα. Χρησιμεύει ὡς περικάλυμμα ἑτέρου ἀργυροῦ καλύμματος, ἄνευ διακόσμου, τοῦ λειψάνου τῆς κάρας τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ τοῦ Καλλικελάδου. Κάτωθεν τοῦ ἁπλοῦ καλύμματος ἡ ἐπιγραφή: «Αὕτη ἡ κάρα ὀνομαζομένη Μηνᾶ τοῦ Καλλικελάδου ὑπάρχει ἐκ τοῦ μοναστηρίου τοῦ Σπηλαίου τοῦ τῶν Γρεβενῶν δαπάνη πανοσιωτάτου Ἁγίου Ἡγουμένου κυρίου Ἰωσὴφ ͵αψπθ΄ = Ἀπριλίου Κ., ὁ μάστουρας Τριαντάφυλλος Ἰωάννης».

7) Ὁμοία μικροτέρα, ἀργυρᾶ, ὕψ. 0,08, πλ. 0,135, μήκ. 0,21. Περικλείει μέρη λειψάνων τῶν ἁγίων Χαραλάμπους, Νικάνορος, Προκοπίου καὶ Τρύφωνος. Ἐπὶ τοῦ καλύμματος δύο ἔκτυποι οἱονεὶ ῥόδακες· ὅμοιοι μικρότεροι εἰς τὰς τρεῖς ἑτέρας πλευράς· τέχνη νεωτέρα. Ἐπὶ τοῦ καλύμματος καὶ ἡ ἐπιγραφή: «† Της θήας κὲ σεβασμήας πατρηαρχηκῆς Μονῆς τῆς Ηπεραγήας Θεοτόκου Σπήλεον τῆς πρώτης Ηουστηνηανῆς Ἀχρηδῶν †». Ἐπὶ τῆς μικρᾶς πλευρᾶς «ἐπὴ ἔτος 1787 Μὴν Ηνονάρηος-1» Δράμια 378» ὄπισθεν «Μίχο χρησηκός».

8) Ὁμοία ἀργυρᾶ λεπτοτέρας τέχνης (ὕψ. 0,03, πλ. 0,055 καὶ μηκ. 0,105 μ.)· ἄνωθεν ἄνοιγμα, ἐν ᾧ σταυρός· περὶ τοῦτο ἡ ἐπιγραφὴ «ΛΨΜΤΟVΓΙȣ ΙЄΡΟΜΑΡΤΥΡΟϹ ΧΑ͡ΡΜΠȣ» = Λείψανον τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Χαραλάμπου.

9) Ὁμοία ἀργυρᾶ, ἄτεχνος· ὕψ. 0,055, μῆκ. 0,125 μ.

10) Ἱερὸν Εὐαγγέλιον. Τὸ κείμενον ἔντυπον, ἐκδόσεως Γλυκέος, Ἐνετίας, ἔτους 1671. Φέρει πολύτιμον ἀργυρᾶν στάχωσιν μετ᾽ ἀργυρῶν ἀσφαλιστικῶν ἐλασμάτων. Ἡ προσθία ἐπιφάνεια ἐπίχρυσος· ἀμφότεραι πλήρεις παραστάσεων

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 13:09:38 EEST - 167.114.118.212

λεπτοτάτης τέχνης κατὰ ζώνας. Εἰς τὴν προσθίαν α΄. ἄνω ζώνην: σύμβολον Λουκᾶ, Ἀθανάσιος, Στέφανος, Βασίλειος, Γρηγόριος, Ἀθανάσιος, σύμβολον Ἰωάννου. — Εἰς τὴν β΄ ζώνην. Μεταμόρφωσις, ἑξαπτέρυγον, Γέννησις, ἑξαπτέρυγον, Ἀνάληψις.— Εἰς τὸ κέντρον· Ἀνάστασις· περὶ αὐτὴν τέσσαρες προφῆται· ἔξωθεν τούτων, ἀριστερά, Βαϊοφόρος, Ἔγερσις Λαζάρου δεξιά, Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου, Ὑπαπαντή· κάτωθεν τῶν προφητῶν ἀνὰ εἷς σταυρὸς μεταξὺ δύο ἀντωπῶν ἀετῶν. — Εἰς τὴν γ΄. ζώνην· Κοίμησις Θεοτόκου, Πεντηκοστὴ — εἰς τὴν δ΄. Ἀθανάσιος, Κύριλλος, Πέτρος, ΘΚ., Σταύρωσις, Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος, Παῦλος, Χρυσόστομος, Ἀχίλλειος — Εἰς τὴν ε΄. Σύμβολον Ματθαίου, Κωνσταντῖνος καὶ Ἑλένη, Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, Εὐαγγελισμὸς τῆς ΘΚ., Σύμβολον Μάρκου.

Ἐπὶ τῆς ὄπισθεν ἐπιφανείας· α΄ ζώνη ἄνω· σύμβολον Λουκᾶ, Ἀθανάσιος, Ἁγία Τριὰς ἐν ἐγκολπίῳ περιβαλλομένη ὑπὸ ἓξ Προφητῶν ἐν ἐγκολπίοις, ἅγιος Γρηγόριος, σύμβολον Ἰωάννου.— β΄) Ἑξαπτέρυγον, δικέφαλος ἀετός, ἑξαπτέρυγον, δικέφαλος ἀετός, ἑξαπτέρυγον. — γ΄) ἀριστερά, Ἔγερσις Λαζάρου, δεξιά, Εὐαγγελισμός,τὰ ἐνδιάμεσα ἔχουσιν ἀφαιρεθῆ.— δ΄) Εἰς τὸ μέσον ἄμπελος, ἐφ᾿ ἧς ἐν τῷ κέντρῳ ὁ $\overline{\text{IX}}$ ὡς Βασιλεύς, περὶ αὐτὸν κατὰ τὰς ἄνω γωνίας αἱ προτομαὶ δύο Εὐαγγελιστῶν ἐντὸς ῥομβοειδῶν ἐγκολπίων, κατὰ τὰς κάτω ὅμοιαι προτομαὶ ἑτέρων δύο Εὐαγγελιστῶν ἐν κύκλοις· περὶ αὐτοὺς ἐν ἐγκολπίοις οἱ δώδεκα μαθηταί, ἀριστερὰ ἡ ΘΚ, δεξιὰ ὁ ΠΡΔΡΜ, κάτωθεν τῆς ΘΚ καὶ τοῦ Προδρόμου ἀνὰ τρεῖς προτομαὶ προφητῶν ἐν ἐγκολπίοις, ἀριστερά, κάτωθεν τῆς ἐγέρσεως τοῦ Λαζάρου ἡ Βαϊοφόρος, δεξιά, κάτωθεν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ἡ Ὑπαπαντή.—ε΄) Κοίμησις, δικέφαλος ἀετός, ἑξαπτέρυγον, δικέφαλος ἀετός, Πεντηκοστή· κάτωθεν αὐτῶν ἀνὰ τρεῖς Προφῆται ἐν ἐγκολπίοις. — ϛ΄) Ἀθανάσιος, Κύριλλος, μονόγραμμα ΜΤΡ, Θεοτόκος ὁλοσώματος ἀριστεροκρατοῦσα, μονόγραμμα Θȣ, Χρυσόστομος, Ἀχίλλειος.— ζ΄) Σύμβολον Ματθαίου, Κωνσταντῖνος καὶ Ἑλένη, Στέφανος αἰρόμενος ὑπὸ δύο ἑκατέρωθεν ἀετῶν, Ἰωακεὶμ καὶ Ἄννα, σύμβολον Μάρκου.

Πᾶσαι αἱ παραστάσεις ἐπὶ σμάλτου ἔχοντος πεδίον κατὰ τὸ πλεῖστον κυανοῦν, ἔν τισι κίτρινον, ἐν ἄλλοις πράσινον.

Εἰς τὸ κράσπεδον εἴκοσι τρεῖς λίθοι· ἄνωθεν τῆς κεντρικῆς παραστάσεως τρεῖς ἕτεροι λίθοι· εἰς τὴν ὀπισθίαν τοῦ Εὐαγγελίου ἐπιφάνειαν ἀντὶ λίθων σμάλτα, ὧν τινα ἀπεσπασμένα.

Εἰς τὰ ἐκ τῆς ἀφαιρέσεως παραστάσεων τῆς ὀπισθίας πλευρᾶς κενὰ αἱ ἐπιγραφαὶ ἄνωθεν τοῦ κέντρου α΄) Κεκυρερομονα | χυcανθυμον |. β΄) + ΧΡVCOXOYAΔΑΜΗΠ 1719 | ΑΜΑΡΑΦΑΙΛ | ΤΗC ΥΕΡΑΣΜΟΝΙCΚΥΜΥCωΘΕΟΤΟΚȣ. — γ΄) + ΟЄVΗЄΡΟΜΟVΑ | ΧΙCΚVΡΤΑΤΗΑΝΟV | ΚЄΚΑΘΥΓȣΜΕΝȣ— ἀριστερά· δ΄) ΜΗΧΑΛΗ | ΤȣΘΙΜΗȣ | ΔΙΔΟΝΤΑ | ΣΓΡΟCΙΑ› 10 | ΚЄΓΡΑΦΙΚ | ЄΙCΤΟЄΥΑΓΓЄΛΗΟΝ. — ε΄) δράμηα 6003. — δεξιά· ϛ΄) ΚЄΤΩΝΛΙΠΟ | ΝΜΟΝΑΧΟΝ | ΑΝΘΙΜȣЄΡΟΜ | ΟΝΧȣ›1719·νεωτέρα προσθήκη «παπαχορεσαρο | . κάτω ἡ ζ΄) ΕΥΒΑΝΓΕΛΙΟΝΙΠΑΡΧΙΤΙC ΚΙΜΗCЄΟCΤΗCΗΠЄΡΓΙΑCΔЄCΠΗΝΙCΙΜΟΝ | ΘЄΟΤΟΚȣ ΛЄΓΟΜЄΝΙCΠΙΛЄΟΝ ΜΟΝΑCΤΙΡΙ › 1719› | ЄCΤΑΥΡΟΠΙΓΙΟ ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΤΑΤΟΥΑΧΡΙΔΩΝ. ἤτοι «κὲ κὺρ (ἱ)ερομονάχυς Ἄνθυμον-†Χρυσοχοῦ Ἀδάμη Π 1719 ἅμα Ραφαΐλ τῆς ὑερᾶς Μονῖς Κυμυσω Θεοτόκȣ.— ὁ ἐν ἡερομονάχοις κύρ Τατηανοῦ κὲ καθ(η)γουμένου-Μηχάλη τοῦ Θίμιου δίδοντας γρ[ο]σια 10 κὲ γραφικ[ε] εἰς τὸ εὐαγγέληον δράμηα 6003-κὲ τῶν λιπὸν μοναχὸν Ἀνθίμου [ἱ]ερομον[ά]χου 1719 - παπαχορεσάρο - Εὐβανγέλιον ἱπάρχι]τῖς κιμήσεος τῆς ἡπεραγίας Δεσπήνις ἱμῶν Θεοτόκου λεγομένις Πίλεον Μοναστίρι 1719 - Ἐσταυροπίγιο τοῦ μακαριοτάτου Ἀχριδῶν»

Εἶναι προφανές, ὅτι οἱ δύο πρῶτοι στίχοι τῆς ἐπιγραφῆς γραφέντες πρὸ τοῦ σταυροῦ τοῦ ἑπομένου στίχου καὶ ἑτέρᾳ χειρὶ προσετέθησαν εἰς νεωτέρους χρόνους.

Εὐαγγελίου διαστάσεις 0,25 × 0,13 × 0,05 μ.

11) Σταυρὸς ἀργυροῦς, ἰσχυρῶς ἐπικεχρυσωμένος πλὴν τῆς λαβῆς, τῆς βάσεως καὶ τῶν τεσσάρων κατὰ τὰς γωνίας τρουλλίσκων· ὕψ.0,40. Κοσμεῖται διὰ πολυχρώμων λίθων, ὧν εἴκοσι τέσσαρες εἰς τὴν βάσιν, καὶ τεσσαράκοντα εἰς τὸν σταυρόν· εἰς τὰ ἄκρα αὐτοῦ δέκα ἐννέα κοράλια· ἄτεχνος· νεώτερος. Περὶ τὴν βάσιν ἡ ἐπιγραφή: « Τῇ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Σταγῶν ἱερᾷ καὶ σεβασμίᾳ Μονῇ τῆς Θεοτόκου τῇ ἐπιλεγομένῃ Μπουνάσια ὁ Ρασκοπρεζρένης Μελέτιος, ἀφιέρωσε ͵αωνζ΄ ἀπριλίου $\overline{\text{κε}}$.».

ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ

1) Κῶδιξ χαρτῷος « Τριῴδιον » φφ. 278, ἀκέφαλος· κολοβός· ἄρχεται « προβλέπει ὁ ἀβακούμ . . » τελειώνει «πότης ουτος δέ τι ἐάν θε».

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 13:09:38 EEST - 167.114.118.212

Στάχωσις ξυλίνη ἐπενδεδυμένη διὰ βύρσης μετὰ ῥομβοειδῶν γραμμῶν καὶ φύλλων ἐν κύκλοις ἐμπιέστων· ῥάχις ἐφθαρμένη· 18ου αἰῶνος.

2) Κῶδιξ χαρτῷος ἀπὸ φ. 1 ἕως φφ. 160 Συναξάριον. Ἀπὸ φφ. 160 ἕως φφ. 181 περγαμηνὴ «Λόγοι Γεωργίου Ἀκροπολίτου»· ἀπὸ φφ. 181 ἕως φ. 188 σπάραγμα ἑτέρου χαρτῴου κώδικος· φφ. 188 περιέχει σημειώσεις· ἀπὸ φ. 190 μέχρι φ. 196 περγαμηνὴ μὲ τὸν τίτλον τῶν ἁγίων τεσσαράκοντα μαρτύρων τῶν ἐν σεβαστείᾳ τῇ πόλει μαρτυρησάντων. Ἀπὸ φ. 190 μέχρις φφ. 195 ἀπόσπασμα ἐξ ἑτέρου χαρτῴου κώδικος ἐφθαρμένου καὶ τιλφοβρώτου. Ἐν τῷ φ. 196 κακότεχνος μικρογραφία Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, κάτωθεν ταύτης «Λόγοι 15 Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου». Μέχρι φφ. 200 σπάραγμα ἐξ ἑτέρου κώδικος περγαμηνοῦ. Στερεῖται σταχώσεως· διατήρησις μετριωτάτη.

3) Κῶδιξ χαρτῷος· ψαλτήριον· διαστ. 0,21 × 0,14, φύλλα 108, στάχωσις ξυλίνη, ἐλλιπὴς τὰ ἔμπροσθεν. Ἄρχεται «ἄκουσον θύγατερ καὶ ἴδε καὶ κλίνε τὸ οὖς σου». Λήγει «δόξα σοι ὁ θεὸς ἡμῶν δόξα σοι καὶ πάλιν ἐρῶ δόξα σοι». Ἐν φφ. 6, 9, 11, 15, 17, 18, 23, 24, 33, 34, 44, 45, 47, 53, 56, 57, 63, 65, 69, 99 καὶ 105 σημειώσεις ἐν τῇ ᾤᾳ ἑτέρᾳ χειρὶ ἐν φ. 56 διὰ πρασίνης μελάνης. Ἐν φφ. 33, 75 καὶ 97 ἐπίτιτλοι οἱονεὶ καλλιτεχνικοὶ ποικιλόχρωμοι. Ἀρχικὰ κεφαλαῖα γράμματα ἐρυθρᾷ μελάνῃ· τὰ μεγαλύτερα δίχρωμα ἢ τρίχρωμα· ἐν φφ. 101 προσθήκη ἰδίᾳ χειρὶ καὶ μελάνῃ. Κατὰ τὴν κάτω γωνίαν μυόβρωτον. Διατήρησις ἀρκετὰ καλή· 18ου αἰῶνος.

4) Ὅμοιος. Νομοκάνων. Στάχωσις ξυλίνη ἐλλιπὴς τὰ ἔμπροσθεν· φύλλα 90, ἀκέφαλος, κολοβός, ἄρχεται «ὄνομα προστίθησι χροΐζει· ὡς ἑκούσιον φόνον» λήγει «διδάσκαλος οὐκ ἐπεκρ. | ναῦτα καὶ ἑτέρου πλοίου». Φύλλον 82 ἀπεσπασμένον. Διατήρησις καλή. Ἡ κάτω γωνία ἐφθαρμένη ἐν πᾶσι τοῖς φύλλοις· 18ου αἰῶνος.

5) Ὅμοιος· Τριῴδιον. Ἀστάχωτος, ἀκέφαλος, κολοβός· φφ. 62. Ἄρχεται «τοῦ παντελῶς οὐ μὴ ἀναστῇ εἰς αὐτήν». Λήγει «καὶ κεφαλὴν σὺν τοῖς ποσὶ καὶ τοῖς ἐντοσθιδίοις καὶ καταλάψετε» αἱ λοιπαὶ σειραὶ ἐσχισμέναι. Φφ. Ι, 2 ἀπεσπασμένα, ἐν φ. 3 σημειώσεις ἄλλῃ χειρί· ἐν φ. 6 ἡ κάτω ᾤα συμπεπληρωμένη δι' ἑτέρου προσκεκολλημένου χάρτου. Τὸ φ. 7 ἀπεσπασμένον. Τὰ φφ. 18 καὶ 22 ἐσχισμένα τὸ πλεῖστον. Τὸ φ. 23 ἐλλείπει. Τὸ φ. 24 κατὰ τὴν ἄνω δεξιὰν γωνίαν ἐσχισμένον. Τὸ φ. 25 ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ μέσου τῆς ᾤας τὰ κάτω συμπεπληρωμένον. Τὰ φφ. 23-27 κατὰ τὴν ἀριστερὰν ᾤαν ἐνισχυμένα προσθήκῃ χάρτου. Ὁμοίως τὸ φ. 28 ἀπὸ τοῦ μέσου καὶ κάτω. Αἱ ἑπτὰ πρῶται σειραὶ ἀποπεπλυμέναι· λήγει «μετὰ φόβου θεοῦ καὶ ἀληθείας» Ἕπονται προσθῆκαι ἑτέραις χερσίν. Τὰ φφ. 30-35 καὶ 37 50 ἐνισχυμένα κατὰ τὴν ἀριστερὰν ᾤαν. Τὰ φφ. 54-62 ἐνισχυμένα κατὰ τὴν κάτω ᾤαν. Ἀπὸ φφ. 29 μέχρι τέλους ἠλλοιωμένος ἐκ διαβροχῆς· 18ου αἰῶνος.

6) Ὅμοιος, χαρτῷος, πλήρης, ἐν φακέλλῳ χαρτῴῳ· νεώτατος· φφ. 117· ἐπένδυσις κυανῷ φύλλῳ. Τὸ κείμενον ἐν περιθωρίοις· ἄρχεται «τῷ Πανιερωτάτῳ μητροπολίτῃ ἁγίῳ Ναζαρὲτ κυρίῳ κυρίῳ νεοφύτῳ». Ἐν φ. 3 ἐπίτιτλον ἄτεχνον δυσὶ χρώμασι πεποιημένον· κάτωθεν τούτου ἐγκώμια Θεοτόκου ἕως φφ. 34. Ἀρχικὰ κεφαλαῖα γράμματα ἐρυθρᾷ μελάνῃ καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ φ. 34. Τὰ λοιπὰ φύλλα ἄγραφα. Διατήρησις ἀρίστη.

7) Ὅμοιος, Νομοκάνων· στάχωσις χαρτίνη μετὰ βυρσίνης ἐπενδύσεως φφ. 225. Ἀκέφαλος ἄρχεται «μετὰ δὲ ὡς τανθρω.» λήγει «Τέλος τοῦ παρόντος νομίμου παρὰ μοναχοῦ Λαυρέντιος ποτὲ θέτου καὶ πρωτοσύγγελος Ἱεροσολύμων 1683 Σεπτεβρίῳ ιζ´». Τὰ φφ. 7 καὶ 9 ἄγραφα· ὁμοίως τὸ πλεῖστον τοῦ φφ. 8, ἐν ᾧ χρονικὸν ἀπὸ τοῦ 1756-1781. Ἐν φ. 10 ἐπίτιτλον πολύχρωμον· κάτωθεν τούτου ὁ τίτλος «ὥς ποτε ξένοι χαίρονται ἰδεῖν πατρίδα». Ἐν φφ. 11 νεώτεραι σημειώσεις ἀναφερόμεναι εἰς συμβάντα ἐν τῷ μοναστηρίῳ τῷ 1754 καὶ 1755. Ἐν φ. 12 ἐπίτιτλον, οὗ κάτωθεν πίναξ τῶν περιεχομένων τοῦ κώδικος νομοκάνων. Τὸ φ. 26 κατὰ τὸ ἥμισυ καὶ τὸ φφ. 26 ὁλόκληρον ἄγραφον. Ἐν φ. 27 ἐπίτιτλον· τούτου κάτωθεν «ἀρχὴ σὺν θεῷ τοῦ παρόντος νομοκάνων». Τὸ φφ. 106 ἄγραφον, περιέχει μόνον τὴν λέξιν «θάλασσαν». Τὸ ἥμισυ τοῦ φ. 218 καὶ τὰ φφ. 218, 223, 224 καὶ 225 καθ' ὁλοκληρίαν ἄγραφα. Ἐν φφ. 224 καὶ φφ. 225 διάφοροι σημειώσεις μετὰ τῆς σφραγῖδος τῆς Μονῆς· 17ου αἰῶνος.

8) Νομοκάνων ὅμοιος· στάχωσις ξυλίνη μετὰ βυρσίνης ἐφθαρμένης ἐπενδύσεως· φφ. 73. Ἀκέφαλος, κολοβός. Ἄρχεται «.. των προσώπου

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 13:09:38 EEST - 167.114.118.212

καὶ λοιδορήσας τὸν πλησίον», λήγει «···φροσύνην θύων». Τὸ φφ. 73 ἐφθαρμένον κάτω. Ἐφθαρμένος καὶ τιλφόβρωτος· 18ου αἰῶνος.

9) Νομοκάνων· ὅμοιος· στάχωσις ξυλίνη μετὰ βυρσίνης ἐφθαρμένης ἐπενδύσεως· ἀκέφαλος καὶ κολοβός. Ἄρχεται «καὶ περὶ... τῶν ἀγαθῶν πρὸς τοὺς δούλους», λήγει «ἐπιτίμα οὐδὲ ὁ ἀνα...»· φφ. 133. Τιλφόβρωτος ἐφθαρμένος· 17ου ἢ 18ου αἰῶνος.

10) Νομοκάνων· ὅμοιος στάχωσις χαρτῴα μετ' ἐπενδύσεως ἐκ σπαράγματος περγαμηνοῦ κώδικος· φέρει παλαιοτέραν σελίδωσιν 1-389. Τὰ τέσσαρα φύλλα τῆς ἀρχῆς καὶ τὰ δύο τελευταῖα ἄγραφα μετὰ νεωτέρων σημειώσεων. Αἱ σελ. 386-389 ἀνεστραμμέναι κατὰ τὴν βιβλιοδέτησιν. Πλήρης, νεώτερος, διατηρεῖται καλῶς.

11) Νομοκάνων· ὅμοιος· στάχωσις χαρτῴα μετὰ βυρσίνης ἁπλῆς ἐπενδύσεως καὶ ἀσφαλίστρων· γραφὴ νεωτάτη, φφ. 160· πλήρης· ἐν φ. 2 καὶ φφ. 15 ἐπίτιτλα πολύχρωμα· φ. 160 ἄγραφον, ἐν φφ. 160 διάφοροι σημειώσεις ἀγορῶν τῆς Μονῆς.

12) Μηναῖον Νοεμβρίου· περγαμηνή, στάχωσις ξυλίνη. Τῆς προσθίας τὸ ἥμισυ λείπει· φφ. 249. Μέχρι τοῦ φ. 243 περγαμηνή, ἀπὸ 244-249 προσθήκη χαρτίνη· ἀκέφαλος, κολοβός· ἄρχεται «φίλτατε μή με παρίδῃς οἰκτίρμον», λήγει «αὐτοῦ πᾶσι τὰ ἰάματα»· ἴσως 16ου αἰῶνος.

13) Νομοκάνων· χαρτῷος πλήρης· στάχωσις χαρτίνη, ἐπένδυσις βυρσίνη· φφ. 129. Ἀπὸ φ. 1 ἕως φφ. 106 «Νομοκάνων». Τὸ φφ. 58 ἄγραφον. Ἄρχεται «† πίναξ τοῦ παρόντος» λήγει «ὅτι ἔγινε πατροκτόνος. Ἀπὸ φ. 107 μέχρι τέλους «Παρακλητικὴ» πλήρης, ἑτέρᾳ χειρί· ἄρχεται «Κανὼν παρακλητικὸς» λήγει «ὡς ἀγαθὸς καὶ φιλάνθρωπος. καὶ ἀπόλυσις». Ἐν φφ. 129 σημειώσεις ἑτέρᾳ χειρί. Ἡ ἐσωτερικὴ ἐπένδυσις τοῦ ὀπισθίου τῆς σταχώσεως φύλλου ἐκ φύλλου ἑτέρου χαρτῴου κώδικος· 17ου αἰῶνος.

14) Ψαλτήριον· χαρτῷον· πλῆρες· στάχωσις ξυλίνη μετὰ βυρσίνης ἐπενδύσεως· φφ. 260. Τὰ φφ. 1, φ. 259 καὶ φ. 260 ἄγραφα μετὰ νεωτέρων σημειώσεων· ἐν φφ. 259 ἀναγράφονται τὰ παρ' Ἕλλησι, Μακεδόσιν, Ἑβραίοις καὶ Αἰγυπτίοις ὀνόματα τῶν μηνῶν, ἐν φ. 260 τὰ τῶν σημερινῶν μηνῶν. Ἐν φφ. 260 πίναξ τῶν περιεχομένων. Ἄρχεται «Δαβὶδ προφήτου καὶ βασιλέως» λήγει «τοῦ κατ' εὐθεῖαν αὐτοὺς πόδας ἡμῶν εἰς ὁδὸν εἰρήνης». Διατήρησις καλή, 16ου αἰῶνος.

15) Συναξάριον· χαρτῷον· στάχωσις ξυλίνη μετὰ βυρσίνης ἐπενδύσεως, ἐλλιπὴς κατὰ τὸ ἥμισυ· φφ. 154. Κολοβόν· ἄρχεται κάτωθεν ἐπιτίτλου «Συναξάριον..» λήγει «τῶν ὀφθαλμῶν τὸ φῶς εἰς ἀβλεψίαν μετέβαλεν»· 17ου ἢ 18ου αἰῶνος.

16) Κῶδιξ χαρτῷος· Παρακλητικὴ ἢ ὀκτώηχος· στάχωσις ξυλίνη ἐφθαρμένη, ἐπένδυσις βυρσίνη κατεστραμμένη· ἀκέφαλος, κολοβός. Ἄρχεται «ὡς προελήλυθε κὲ ὑμνήσωμεν λέγοντες..» λήγει «τὸν πρώεδρον τῶν μυρίων Νικόλαον εὐφημήσωμεν πο». φφ. 267 δίστηλα. Τὰ τρία τελευταῖα τιλφόβρωτα· 18ου αἰῶνος.

17) Μηναῖον Ὀκτωβρίου, Νοεμβρίου, Δεκεμβρίου· περγαμηνή· στάχωσις ξυλίνη κατεστραμμένη τὰ ὀπίσω· ἐπένδυσις βυρσίνη ἁπλῆ. Φφ. 275· ἄρχεται κάτωθεν ἐπιτίτλου «Μήν...», κολοβός· λήγει εἰς πέντε ἐξιτήλῳ ἐρυθρῷ χρώματι δυσαναγνώστους γραμμάς, ἐν αἷς ἡ φράσις «τῆς παλαιᾶς πυρπολουμένης». 16ου αἰῶνος.

18) Κῶδιξ χαρτῷος· στάχωσις ξυλίνη κατεστραμμένη τὰ ἔμπροσθεν· φφ. 147, δίστηλος, ἀκέφαλος, κολοβός. Περιέχει «Λόγους διαφόρους Βασιλείου, Χρυσοστόμου». Ἄρχεται «εἰς αὐτὸν ἐν τῷ στόματί μου». Λήγει «λοῦντα τρανῶς καὶ δόξης»· 18ου αἰῶνος.

19) Νομοκάνων Ματθαίου Βλαστάρη μετὰ σχολίων· χαρτῷος, ἄνευ σταχώσεως· δίστηλος, ἀκέφαλος, κολοβός. Τὰ φφ. 1-4 ἐφθαρμένα· τὰ φφ. 288 291 ἀπεσπασμένα. Ἄρχεται «ἀξίας ἀφηλίκων». Λήγει «ἁμαρτήματα ἐγνωκώς»· 18ου

20) Μηναῖον Μαρτίου Ἀπριλίου Μαΐου· χαρτῷον· στάχωσις ξυλίνη μετὰ βυρσίνης ἐπενδύσεως· φφ. 58· ἀκέφαλος, κολοβός. Ἄρχεται «μόνη γὰρ ἐξ αἰῶνος τὸν Θεόν». Λήγει «σαρκὶ τετοκυῖα ἐπὶ σταυροῦ κρε». Ἀπὸ φφ. 27 μέχρι φφ. 58 μυόβρωτον καθ' ὅλην τὴν ἄνω ᾤαν μέχρι σχεδὸν τοῦ μέσου τοῦ κειμένου.

21) Εὐχολόγιον· χαρτῷον· στάχωσις ξυλίνη μετὰ βυρσίνης ἐπενδύσεως· φφ. 91. Ἀκέφαλον, κολοβόν· ἄρχεται «ἧς ἔτυχον δόξης τε καὶ χαρᾶς». Λήγει «δουλῶν σου ἐν χρῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν». Ἀπὸ φφ. 21 μέχρι τέλους ἑτέρᾳ χειρί· διατήρησις καλή.

22) Συναξάριον χαρτῷον· στάχωσις ξυλίνη μετὰ βύρσης. Φφ. 223· ἀκέφαλον· ἄρχεται «φι-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 13:09:38 EEST - 167.114.118.212

λοψυχήσαντος καὶ πρὸς τὸ βαλανεῖον ἀποδραμόν». Λήγει «ὃν τοῦ χρόνου δίδωμι συγγραφῇ πέρας» διατήρησις καλή· 18ου αἰῶνος.

23) Θηκαρᾶς· ἔντυπον Ἑνετίας 1643. Τὰ ἑπτὰ πρῶτα φύλλα καὶ τὰ τρία τελευταῖα τούτου χειρόγραφα ἐξ ἄλλων κωδίκων συνερραμμένα.

24) Κῶδιξ χαρτῷος, ἐνῷ «Συναξάριον καὶ Εὐαγγέλιον»· στάχωσις ξυλίνη μετὰ βυρσίνης ἐπενδύσεως. Φφ. 453· ἀκέφαλος· ἀπὸ φφ. 1-20 «συναξάριον» ἀπὸ φφ. 21 μέχρι τέλους «Εὐαγγέλιον τὸ διὰ τεσσάρων». Ἄρχεται «ἀνδρὶ μωρῷ ὅστις...» κολοβόν· ἐν φφ. 445 λήγει «ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων». Ἐν φ. 447 συνέχεια τοῦ Εὐαγγελίου ἑτέρᾳ χειρὶ μέχρι φ. 453 λήγει «διὰ χειρός Ἰω.αν καὶ ἁμαρτωλοῦ ἐν τῇ νήσῳ τῇ Πάτμῳ ἐν ᾧ τόπῳ αὐτὸς Ἰω. Θεολόγος τὸ ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος ἐπέγραψεν». Μηνὶ Ἀπριλίου ΚΓ ἰνδ. Β ἔτους ͵ϛΧμϚ=1138.

25) Μηναῖον Ἰανουαρίου· χαρτῷον· στάχωσις ξυλίνη μόνον τὰ ἔμπρός, τεθραυσμένη, ἄνευ ἐπενδύσεως. Φφ. 215· ἀκέφαλον, ἄρχεται «Θανάτου εἰκότως» κολοβός· λήγει «πάναγνε θεοτόκε». Ἀπὸ φ. 1 ἕως φφ. 28 γραφὴ ὁμοία· ἀπὸ φ. 29 μέχρι τέλους ἑτέρᾳ χειρί. Τὸ φφ. 214 ἀπεσπασμένον.

26) Μηναῖον Δεκεμβρίου χαρτῷον· στάχωσις ξυλίνη. Φφ. 384· ἀκέφαλον. Ἄρχεται «χάρις τοῦ ἁγίου πατρὸς ἡμῶν»· λήγει «ἐπληρώθη τὸ παρὸν βιβλίον διὰ συνδρομῆς καὶ ἐξόδου τοῦ εὐλαβεστάτου ἱερέως.... (τὸ ὄνομα διεγράφη).

27) Εὐχολόγιον τὸ Μέγα χαρτῷον. Στάχωσις ξυλίνη μὲ βύρσαν· φφ. 146· ἀκέφαλον, κολοβόν. Ἄρχεται «νέγκαται σοι τῷ δεσπότῃ», λήγει «μεγάλης ταύτης». Ἀπὸ φ. 1 ἕως φ. 137 ὁμοίᾳ χειρὶ καὶ μελάνῃ, ἀπὸ φφ. 137-146 ἑτέρᾳ χειρὶ καὶ μελάνῃ. Ἐν φφ. 68 καὶ φ. 70 προσθῆκαι καὶ σημειώσεις νεωτέρᾳ χειρί· 16ου-17ου αἰῶνος.

28) Μηναῖον Μαρτίου, Ἀπριλίου, Μαΐου· χαρτῷον· στάχωσις ξυλίνη μετὰ βυρσίνης ἐπενδύνσεως ἐφθαρμένης εἰς τὴν ῥάχιν. Φφ. 258. Ἄρχεται δι' ἐπιτίτλου, οὗ κάτωθεν «Μὴν Μάρτιος ἔχων...»· κολοβός· λήγει «τὸν ἐκ σοῦ ἱκέτην ἀρρήτως». Τὰ φφ. 27 καὶ 28 προστεθημένα ἐξ ἑτέρου κώδικος· τὸ ἥμισυ τοῦ φ. 43 καὶ ὁλόκληρον τὸ φφ. 43 ἄγραφον· τὰ φφ. 44, 46 καὶ 47 προσθῆκαι ἐξ ἑτέρου κώδικος· ἀπὸ φ. 51 καὶ ἑξῆς ἑτέρᾳ χειρί· 17ου αἰῶνος.

29) Κώδικος ἐκ περγαμηνῆς σπάραγμα· φφ. 26 δίστηλα, μυόβρωτον, τὰ φύλλα ἀπεσπασμένα. Ἀκέφαλος κολοβός. Ἄρχεται «καὶ γὰρ ὁ ἐρχόμενος». Λήγει «πλὴν λέγω ἡμῖν ἀπ' ἄρτι».

30) Θεοτοκάριον ἔντυπον· εἰς τὸ τέλος τούτου συνημμένος χειρόγραφος «πολυέλαιος» ἐκ φφ. 24. Ἄρχεται «μακάριος ὁ ἀνὴρ ὃς»· λήγει «μνησθήσομαι τοῦ ὀνόματός σου ἐν πάσῃ γενεᾷ καὶ γενεᾷ». Τὸ φφ. 24 περιέχει χρονικὸν τῆς Μονῆς καὶ σημειώσεις ἑτέρᾳ χειρί· 17ου αἰῶνος.

ΦΟΡΗΤΑΙ ΕΙΚΟΝΕΣ

1) Ἅγιος Σπυρίδων διαστ. 0,27×0,27 μ.
2) Ἁγία Κυριακή, Ἁγ. Παρασκευὴ καὶ Ἁγ. Καρδαία 0,57×0,51 μ. μετ' ἐπιγραφῆς «δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ....»
3) Ἅγ. Ἀθανάσιος 0,415×0,55 μ.
4) Βάπτισις τοῦ ΙΧ 0,36×0,27 μ.
5) Ἅγ. Γεώργιος 0,23×0,39 μ.
6) Ἅγ. Νικόλαος 0,46×0,32 μ.
7) Ἅγ. Σπυρίδων 0,26×0,185.
8) Ἅγ. Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος ἐν προτομῇ 0,26×0,305 μ.
9) Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου 0,25×0,38 μ.
10) Θεοτόκος ἀριστεροκρατοῦσα 0,14×0,18 μ.
11) Οἱ τρεῖς Ἱεράρχαι 0,295×0,36 μ.
12) Οἱ Ἅγ. Τεσσαράκοντα μάρτυρες 0,31×0,52 μ.
13) Προφήτης Ἠλίας ἐπὶ ἅρματος 0,345×0,505 μ.
14) Μέσον τριπτύχου, Θεοτόκος 0,12×0,20 μ.
15) Τρίπτυχον· ἐν τῷ μέσῳ Θεοτόκος ἀριστεροκρατοῦσα· ἐπὶ τῶν ἔνθεν καὶ ἔνθεν φύλλων εἰς τρεῖς ζώνας· ἄνω καὶ μέση ζώνη ἀνὰ δύο ἅγιοι ἐν τῇ κατωτέρᾳ Ἅγιος Γεώργιος καὶ Δημήτριος 0,16×0,225 μ.
16) Δίπτυχον· ἔνθεν μὲν ὅμιλος ἁγίων, ἐκεῖθεν δὲ ἅγιαι γυναῖκες ὁλοσώματοι 0,15×0,11 μ.
17) Ἅγ. Κωνσταντῖνος καὶ Ἑλένη 0,27×0,31.
18) Ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ ἐν προτομῇ 0,245×0,365 μ.
19) Σταυρὸς ὑψ. 0,44×0,365 μ. ἐν τῷ μέσῳ ἔνθεν μὲν ἡ Σταύρωσις, ἐκεῖθεν δὲ ἡ Ἀνάστασις.
20) Θεοτόκος ἀριστεροκρατοῦσα ἐν τῷ μέσῳ ὀκτὼ ἁγίων 0,28×0,37 μ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 13:09:38 EEST - 167.114.118.212

21) Ὁ Ἀρχάγγελος Γαβριὴλ ἐν προτομῇ 0,31 × 0,42 μ.

22) Δύο στρατιωτικοὶ ἅγιοι 0,24×0,32 μ.

23) Θεοτόκος πλατυτέρα μετ' ἀργυρᾶς ἐπενδύσεως 0,31×0,35 μ.

24) Θεοτόκος πλατυτέρα μετὰ ἀργυροῦ στέμματος καὶ ἀργυρᾶς ἐπενδύσεως τῶν χειρῶν 0,27 × 0,315 μ.

25) Γέννησις τοῦ Χριστοῦ 0,27 × 0,325 μ.

26) Θεοτόκος ἀριστεροκρατοῦσα μετ' ἐπενδύσεως ἀργυρᾶς 0,27 × 0,35 μ.

27) Ὁ Ἅγ. Ἰγνάτιος ὁ Θεοφόρος ἐν μέσῳ λεόντων 0,34 × 0,255 μ.

28) Ἄνω δέησις — Μιχαὴλ - Μαρίνα, μέσον καὶ κάτω ἀνὰ πέντε ἅγιοι 0,44 × 0,60 μ.

Δέκα τέσσαρα εἰκονίδια ἐξηρτημένα ἐκ τοῦ πολυελαίου, πάντα τῶν αὐτῶν διαστάσεων 0,16 × 0,215 μετὰ παραστάσεων κατ' ἀμφοτέρας τὰς πλευράς, τὰ ἑξῆς:

1) Βάπτισις ἀντιθέτως Ἰωάννης ὁ Θεολόγος καὶ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος

2) Ἰησοῦς διδάσκων ἐν τῷ ναῷ — Ἅγ. Κοσμᾶς καὶ Δαμιανὸς

3) Γέννησις τοῦ Χριστοῦ — Ἅγ. Ἀνδρέας καὶ ἕτερος Ἅγιος

4) Θάνατος τοῦ Ἰωάννου — Οἱ δύο Ἅγιοι Θεόδωροι

5) Ἀνάληψις — Ἅγ. Ἰω. Χρυσόστομος καὶ Ἅγ. Βασίλειος

6) Ἔγερσις τοῦ Λαζάρου — Ἅγιοι Λουκᾶς καὶ Ματθαῖος

7) Ὑπαπαντὴ — Ἅγιοι Βαρθολομαῖος καὶ Φίλιππος

8) Κοίμησις τῆς Θεοτόκου — Ἅγιοι Ἀθανάσιος καὶ Ἀντώνιος

9) Πρώτη ἐμφάνισις τοῦ ΙΣ — Ἅγιοι Παντελεήμων - Ἰωάννης

10) Βαϊοφόρος — Ἅγ. Πέτρος καὶ Παῦλος

11) Σταύρωσις — Ἅγ. Νικόλαος καὶ Γρηγόριος

12) Πεντηκοστὴ — Ἅγιος Σάββας καὶ ἕτερος ἅγιος

13) Μεταμόρφωσις — Ἅγιος Κύριλλος καὶ ἕτερος ἅγιος

14) Ἀνάστασις — Ἅγιοι Γεώργιος καὶ Δημήτριος.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Χ. ΚΟΤΖΙΑΣ

ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΕΚ ΤΗΣ 10ης ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ (ΗΠΕΙΡΟΥ)

ΥΠΟ ΦΩΤΙΟΥ Μ. ΠΕΤΣΑ

I

Παρέχονται ἐνταῦθα εἰδήσεις ἀξιομνημόνευτοι περὶ τῆς τύχης μνημείων τινῶν καὶ ἀρχαιοτήτων τῆς Ἠπείρου κατὰ τὰ ἔτη τοῦ πολέμου καὶ τῆς κατοχῆς ὡς καί τινες παρατηρήσεις καὶ εὑρήματα γενόμενα κυρίως κατὰ τὰ πρῶτα μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἔτη τῆς ὑπηρεσίας μου ὡς Ἐπιμελητοῦ Ἀρχαιοτήτων ἐν Ἰωαννίνοις (1945-1947).

Κατὰ τὸ παρελθὸν αἱ κλασσικῶν χρόνων ἀρχαιότητες τῆς Ἠπείρου μόνον παροδικῶς ἐγνώρισαν τὸ ἐνδιαφέρον τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογικῆς ὑπηρεσίας καὶ τῆς διεθνοῦς ἐπιστήμης. Ἰδιαιτέρως ἀπὸ τῆς καταρρεύσεως τοῦ βορειοηπειρωτικοῦ μετώπου κατ' Ἀπρίλιον 1941 καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς κατοχῆς οὐδὲ εἷς ἀρχαιολόγος ἐπάτησε τὴν Ἤπειρον. Ἀπὸ τῆς ἐν Κερκύρᾳ ἕδρας τοῦ ἁρμοδίου Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων ἡ Ἤπειρος ἦτο ἀπρόσιτος τότε διὰ τὴν ἐπιβληθεῖσαν ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν κατακτητῶν πλήρη ἀπομόνωσιν τῶν Ἰονίων Νήσων.

Σημαντικὸν βῆμα ἐγένετο διὰ τὴν σταθερὰν ἐκ τοῦ σύνεγγυς παρακολούθησιν καὶ ἔρευναν τῶν ἠπειρωτικῶν ἀρχαιοτήτων διὰ τῆς ἀποσπάσεως τῆς Ἠπείρου ἐκ τῆς Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων Κερκύρας, εἰς ἣν ὑπήγοντο πλὴν τῶν Ἰονίων Νήσων καὶ ἅπασα ἡ Ἤπειρος καὶ ἡ Αἰτωλοακαρνανία. Διὰ τοῦ Ν. Δ. 1521/1942 ὡρίσθη ἰδία ἀρχαιολογικὴ περιφέρεια (ἡ 10η) περιλαμβάνουσα τοὺς Νομοὺς Ἰωαννίνων, Θεσπρωτίας, Πρεβέζης καὶ Ἄρτης μὲ ἕδραν Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων τὰ Ἰωάννινα. Εἰς τὴν οὕτω συσταθεῖσαν Ἐφορείαν Ἀρχαιοτήτων ἐτοποθετήθην μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ὡς Ἐφορεύων

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 13:09:38 EEST - 167.114.118.212